

І. Старагіна, А. Панченков, В. Терещенко,
Ю. Романенко, О. Волошенюк, В. Новосьолова,
М. Блажко, А. Демченко, П. Ткач

ІНТЕГРОВАНІЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ КУРС

(українська мова, українська
та зарубіжні літератури)

5 клас

Тиждень четвертий

ЗАПОЗИЧУЮ Й ЗБАГАЧУЮ

Учня/учениці _____
(клас)

(навчальний заклад)

(ім'я та прізвище)

Київ
«Гене́за»
2021

Запозичую й збагачую

Цього тижня ти дізнаєшся:

1. Як слово допомагає людині жити?
2. Чи збагачують нас запозичення?
3. Де письменники беруть сюжети для своїх творів?
4. Які існують найбільші об'єднання літературних творів?
5. Що таке медіатекст?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Масова комунікація	Трейлер	Іншомовні слова	Інструкція. Офіційно-діловий стиль. Медіатекст. Інтерв'ю	Переказ. Міф. Оригінал. Літературні роди (епос, лірика, драма)

Дискусійний майданчик

1 А. Уяви, що дівчинка Теффі, відома тобі за оповіданням Редьярда Кіплінга «Як було написано першого листа», почала ставити батькам такі запитання: *А як виник світ? А звідки з'явилися люди? А як сходить сонце? А звідки береться вітер? А чому приходить зима? А скільки зірок на небі і хто їх туди почепив? А чому гримить грім?* Чи однаково відповіли б на ці запитання батьки Теффі та людина ХХІ століття? Обґрунтуй свою думку.

Б. Підготуй коротку історію про те, як утворилася наша планета Земля і як на ній виникло життя, уявляючи, що ти розповідаєш це Теффі. Використай запропонований початок. Представ свою історію однокласникам і однокласницям.

Спочатку не було нічого: ні землі, ні неба, ні дерев, ні тварин, ні людей. Навіть часу не було. А потім... _____

В. Обговоріть у класі різні варіанти походження світу, які запропонували в своїх історіях друзі та подруги. Заповніть таблицю про спільне й відмінне в цих історіях, а також про те, що в них є реальним, а що – вигаданим.

Історії про виникнення світу

Спільне	Відмінне	Реальне	Вигадане

Чи могли люди, які жили кілька тисяч років тому, оперувати звичними для нас поняттями, створюючи власні історії? Чого в історіях прадавніх людей було більше – фактів чи вигадок? Обґрунтуй свою думку.

Як гадаєш, з якою метою люди створювали історії про походження світу, а з якою – складали про це казки? Спробуй пояснити свою думку.

Форум читачів та глядачів

- 2 А. Прочитай у Хрестоматії текст *«Про ранній Всесвіт»* і проаналізуй, наскільки історії, які створили ти та твої друзі, відповідають сучасним науковим поглядам про походження світу.

Знайди в тексті інформацію на підтвердження того, що первісна людина не могла достеменно знати, як виник світ і за якими законами він існує.

Б. Прочитай у Хрестоматії текст *«Давня легенда австралійських аборигенів про «створення світу» виявилася правдою»* і зроби припущення, чи дійсно давні люди могли класти в основу своїх історій якісь реальні явища чи події.

В. Опрацюй запропоноване визначення й запиши, чому О. Горянський у своїй статті використовує слова «легенда» і «переказ» як синоніми.

Ⓐ* **Пере́каз** (нім. *sage*, англ. *legend*, франц. *légende*, польс. *podanie*, рос. *предание*) – народне оповідання про визначні історичні події та їх героїв, а також про заснування поселень, виникнення назв річок, гір, озер тощо. Переказ характеризується фактологічною достовірністю, відсутністю фантастичних елементів.

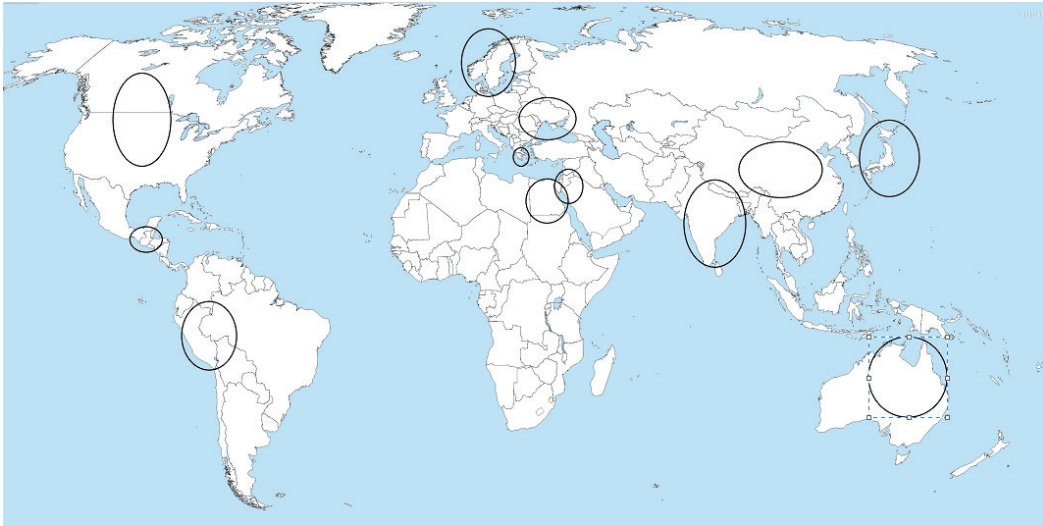
Дискусійний майданчик

- 3 А. Прочитай у Хрестоматії виділені початки усних оповідей – міфів, що їх у давнину розказували люди, які жили на різних територіях нашої планети. Що спільного між цими міфами? Чи є щось подібне між сучасними науковими теоріями виникнення світу та поглядами давніх людей?

* Позначка Ⓐ вказує на те, що більше інформації з цієї теми ти знайдеш у Довіднику.

А **Міф**, або **міт** (з грецької *mýthos* – *слово, оповідання, переказ*) – вид усної народної творчості; оповідь, у якій давні люди відображали свої уявлення про виникнення світу, явища природи, богів, перших людей, героїв тощо. **Міфологія**, або **мітологія** – сукупність міфів (мітів) якогось народу; наука, що вивчає міфи (міти) та їхні особливості.

Б. Познач номерами на карті-схемі ті країни або території, де в давнину були створені міфи, наведені в **Хрестоматії**. У разі сумнівів щодо розташування країн або територій звернися до сайту: <https://trip.gov.ua/>

В. Поміркуй, чому в різних куточках світу з'являлися схожі історії. Щоб переконатися у своїх припущеннях, прочитай текст «**Чому міфи різних народів подібні?**» у **Хрестоматії**. Чи збіглося твоє припущення з якимось із тих, які наводить авторка тексту?

Г. Прочитай у **Хрестоматії** текст «**Про давні та сучасні міфи**» і обговори з однокласниками й однокласницями, у чому різниця між вірою в міфи давніх людей та вірою в міфи сучасних людей.

Творча студія

4 Прочитай у **Хрестоматії** інструкцію з підготовки презентації та створи презентацію на тему «Мій досвід знайомства з давніми міфами» з дотриманням наведених правил і порад.

А **Інструкція** – це пояснення обов'язків, виклад правил користування; сукупність указівок, рекомендацій для виконання чого-небудь.

Практикум

5 А. Прочитай слова, які тобі траплялися впродовж цього тижня. За якою ознакою можна їх об'єднати? Постав у них наголоси, водночас уставляючи на місці пропусків букви **е**, **и** або **і**. У разі сумнівів щодо того чи того слова звертайся до орфографічного словника.

Р..дьярд, К..пл..нг', Т..фф.., т..мп..ратура, м..льйон, амер..канський, д..тальний, Австрал..я, р..зультат, Будж-Б..ме, В..ктор..я, м..фологія, т..р..тор..я, функц..я, фах..вець.

Б. Прочитай слова іншомовного походження, які траплялися тобі в текстах, звертаючи увагу на букви **и** та **і**. Визнач, чи є якісь закономірності в їх уживанні, зважаючи на те, де вони розташовані в слові, які букви є перед ними і після них.

Абориген, археологія, галактика, інформація, колектив, комунікативний, мільярд, міфологічний, оригінал, теорія, Теффі, традиція.

Д Іншомовні слова – це запозичені з інших мов слова, у яких є виразні ознаки того, що вони «не рідні» нашій мові. Під час записування таких слів особливі труднощі пов'язані з вибором букв **е**, **и** та **і** після приголосних. Тому значну частину таких слів доводиться запам'ятовувати. У деяких випадках для вибору букв **и** та **і** можна застосувати **«правило дев'ятки»**: у загальних назвах після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** перед буквами, що позначають наступні приголосні, вимовляється звук [и] (або [и^е]), який на письмі передається літерою **и**.

Відомий мовознавець Іван Ющук навіть вигадав приказку для цього правила: **«Де Ти З'їСи Цю ЧаШу ЖиРу?»**.

Спираючись на «правило дев'ятки», заповни пропуски в словах.

Бул..нг, бут..к, в..заж..ст, граф..ті, д..зайн, д..сконт, д..сплей, дайв..нг, каст..нг, п..цер..я, пр..ор..тет, р..мейк, р..нгтон, с..квел, суш.., т..нейджер, тюн..нг, ч..зкейк, ч..лі, ч..пси.

Наукова лабораторія

6 Заповни таблицю «Спільне та відмінне між літературними жанрами», ставлячи +, якщо відповідь «Так», —, якщо відповідь «Ні», ±, якщо відповідь потребує пояснення. Зроби висновок про спільні та відмінні риси між жанрами.

Таблиця 1

Спільне та відмінне між літературними жанрами

Риса	Міф	Легенда	Переказ	Казка	Байка
Автор невідомий (народ)					
Мета – передавання уявлень про створення світу, людей тощо					
Наявність усталених початкових і кінцевих словесних формул					
Наявність типової будови					
Наявність моралі в кінці					
Наявність виразних фантастичних елементів					

Практикум

- 7 А. Прочитай у Хрестоматії байки «Вовк і Ягня», створені різними байкарями, а саме: *Езопом, Федром, Жаном де Лафонтеном, Іваном Криловим і Леонідом Глібовим*. У чому виявляється подібність цих творів? Яку із цих байок можна назвати **оригіналом** (першотвором, першоджерелом)? Обґрунтуй свою думку.

④ **Оригінал** (франц. *original*, від лат. *originalis* – первісний) – первинний, самобутній твір.

Інші значення: те, що є основою для відтворення, копіювання, перероблення і т. ін.; текст, з якого роблять переклад на іншу мову.

Б. Яким словом з-поміж зазначених нижче можна назвати байкі, що були створені на основі оригіналу? За потреби звернися до тлумачного словника, щоб з'ясувати значення невідомих тобі понять.

Запозичення, інтерпретація, кавер, кавер-версія, переклад, переспів, підрóbка, плагіат, ремікс, римейк, триб'ют.

В. Поміркуй, чому митці різних часів і народів створювали власні байки, звертаючись до творів, написаних попередниками. Чому такі байки усе ж можна вважати по-своєму оригінальними? Чи збагатилися культури різних народів завдяки таким творам? Обґрунтуй свою думку, продовживши міркування.

Я вважаю, що твори, в основі яких лежать якісь інші, _____

Наукова лабораторія

- 8 Прочитай у *Хрестоматії* байку *Леоніда Глібова «Щука»*. Які професії згадані у творі? Де відбуваються події?

Чому Лисиця звертається до суду так офіційно: «Дозвольте і мені, панове, річ держать!»? Познач відповідь на шкалі та аргументуй свою думку під час обговорення з однокласниками та однокласницями.

Чому Лисиця звертається до суду так офіційно:
«Дозвольте і мені, панове, річ держать!»?

			
Тому що до суддів треба звертатися за встановленими правилами (офіційно та по-діловому)	Бо вона була дуже тактовною й ввічливою	Оскільки вона хотіла повернути до себе увагу улесливим звертанням	Власна думка

Д Стиль мовлення за усталеними правилами відповідно до соціальних ролей (суддя / адвокат, працівник / керівник, замовник / виконавець, продавець / покупець тощо) називають **офіційно-діловим**. Цей стиль має форму **усну** (батьківські збори, засідання та ін.) й **письмову** (заява, скарга, інструкція, правила, свідоцтво та ін.).

Творча лабораторія

- 9 Послухай удома байки у виконанні дітей із серії «Байки UA: діти для дітей» на каналі YouTube #байкиua .

Прочитай наведені в *Хрестоматії* байки *Езоп* («Крук і Лисиця», «Мурашки й Цикада», «Лисиця і виноград», «Галка та голуби») і *Леоніда Глібова* («Муха й Бджола», «Коник-стрибунець», «Лисиця-жалібниця», «Жаба і Віл»). Підготуй з однокласниками або однокласницями відеоролик до якоїсь із байок.

Форум читачів і глядачів

- 10 Прочитай в *Хрестоматії* *індійську народну казку «Фарбований шакал»* або прослухай аудіокнигу за QR-кодом чи посиланням: <https://cutt.ly/zEjIjp>

Користуючись вікіпедією або іншими джерелами інтернету, з'ясуй та запиши значення слів, що трапляються в казці:

Шива – _____

Брахман – _____

Раджа – _____

Обговори результати своєї роботи з однокласником або однокласницею.

Прочитай у **Хрестоматії** казку *Івана Франка «Фарбований Лис»*. Поміркуй, чим саме індійська народна казка могла привернути увагу українського письменника для створення на її основі літературної казки. Де письменники беруть сюжети для своїх творів? Поділися своїми припущеннями з друзями та подругами, поцікався їхньою думкою.

Практикум

- 11** Прослухай початок (перші 6 хвилин 50 секунд) радіопрограми «Радіотеатр» за QR-кодом або посиланням:

<https://cutt.ly/oEjIEK2>

Запиши назви літературних творів, згаданих на початку програми.

Обговори з однокласниками й однокласницями, що в діалозі ведучої з режисером є фактами, а що – судженнями.

Заповни таблицю.

Таблиця 2

Факти і судження в діалозі ведучої з режисером

Факт	Судження

Форум читачів і глядачів

- 12 Прослухай радіoproграму далі (до 27-ї хвилини), щоб почути радіовиставу за казкою Івана Франка «Фарбований Лис». Також у вільний час переглянь анімафільм «Фарбований Лис» (реж. О. Іванов) за Qr-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/5EjIPqR>

Практикум

- 13 Об'єднайтеся в чотири групи. Оберіть одне з питань і обговоріть його, звертаючись до текстів казок у **Хрестоматії**. Робіть нотатки, які допоможуть вам чітко й лаконічно представити результати вашої роботи класові.

А. Що спільного та що відмінного в індійській народній казці «Фарбований шакал» і літературній казці Івана Франка «Фарбований Лис»?

Б. Чи здатний Лис Микита пристосовуватися до нових умов? Якщо так, як саме це йому вдається? Якщо ні, то як би допомогла йому ця здатність в обставинах, у які він потрапив?

В. Як Лис Микита поводить себе перед страхом невідомого, не знаючи, що на нього чекає попереду?

Г. Як поведуться лісові мешканці, побачивши дивовижного звіра? Чому вони просять Лиса Микиту стати над ними царем?

Представте результати вашої роботи класові.

Практикум

- 14 Розглянь у **Хрестоматії** обкладинку твору «*Лисиця, що впала з неба*». Зверни увагу на підзаголовок.

Яку інформацію про цей твір можна дізнатися з підзаголовка? Заповни таблицю.

Таблиця 3

Підзаголовок до твору «Лисиця, що впала з неба»

Інформація	Моя відповідь		
	Так	Ні	Вагаюся
Твір призначений для постановки на сцені			
Твір розповідає про вигадані події			
Твір написаний на основі народної творчості			
Твір складається з кількох частин			
Твір написаний віршованою мовою			
Твір складається з діалогів			
Твір написаний на основі одного якогось іншого твору			
Твір має персонажів, які «прийшли» (запозичені) з інших творів			

На основі зроблених у таблиці позначок зроби припущення, для чого письменниця *Неля Шейко-Медведєва* запропонувала до свого твору такий підзаголовок.

Як ви розумієте вислів «за мотивами»?

Поширеними мотивами українських народних казок є *випробування, виконання завдань, взаємодопомога, порятунок, покарання, перемога* тощо. На поєднанні різних мотивів вибудовується сюжет художнього твору.

На який відповідний за змістом варіант із запропонованих у *Довідці* можна замінити вислів «за мотивами»?

П'єса-казка на 2 дії _____ українських народних казок.

Довідка: «за допомогою», «на основі», «з використанням», «за наслідками», «з-поміж».

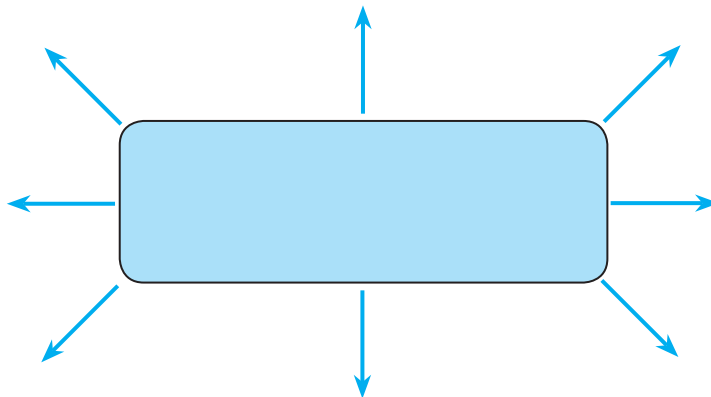
Польове дослідження

- 15 Переглянь перелік персонажів п'єси-казки «Лисиця, що впала з неба». Пригадай казки, у яких діяли такі самі персонажі. Створи «Дерево натхнення», де зафіксуєш назви творів, які, на твою думку, могли надихнути авторку на створення п'єси-казки.

Обери одного з персонажів. На основі того, що ти знаєш про цього персонажа з інших казок, вислови припущення, яким він / вона буде

у творі «Лисиця, що впала з неба». Створи гроно рис характеру: у прямокутнику зазнач персонажа, якого обираєш, навколо запиши риси його / її характеру.

Прочитай п'єсу-казку «Лисиця, що впала з неба» за QR-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/xEjCRwA> Зверни увагу на те, які риси характеру та особливості поведінки виявляє обраний тобою персонаж. Порівняй зі своїм припущенням.

Наукова лабораторія

16 А. Об'єднайтесь із однокласниками в групи й виконайте одне із запропонованих завдань.

Завдання 1. Перечитайте в **Хрестоматії** початок казки «Лисичка і Журавель» про те, як Журавель обідав у Лисички. Перетворіть текст казки (епічний твір) на текст п'єси (драматичний твір). Запишіть.

Завдання 2. Прочитайте в **Хрестоматії** картину 5 другої дії п'єси «Лисиця, що впала з неба». Перетворіть текст п'єси (драматичний твір) на текст казки (епічний твір). Запишіть.

Зробіть висновок про те, на підставі чого розрізняють *епічні* і *драматичні* твори.

ⓐ Твори, у яких письменник в описово-розповідній формі змальовує події, людей та їхні вчинки, що розгортаються в часі й просторі, називають **епічними**.

ⓑ Твори, у яких письменник зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів, називають **драматичними**. В основному драматичні твори призначені для постановки на сцені, в театрі.

Б. Уяви, що лисиця з п'єси-казки впала з неба на твоєму подвір'ї, балконі квартири чи просто вигулькнула на вулиці перед тобою. Спробуй описати цей момент (за бажанням у віршованій формі): свої відчуття, думки, емоції, те, що цієї миті було довкола.

[illegible]

В. Прочитай у **Хрестоматії** вірш Мар'яни Савки «Я і лис». Про що в ньому йдеться? Як читач дізнається, які почуття переживає оповідачка?

Чим цей твір відмінний від епічного чи драматичного?

🔔 Твори, у яких передаються думки і переживання самого автора, викликані різними обставинами життя, називають **ліричними**. Кожен літературний твір належить до одного з трьох великих об'єднань – **епос, драма, лірика**. Такі об'єднання називають **літературними родами**.

Практикум

- 17 А.** Перечитай епізод риболовлі (*картина 8 другої дії*) в п'єсі-казці «Лисиця, що впала з неба». Зверни увагу, як у репліках Вовка авторка передає особливості вимови. Перечитай вголос відповідні репліки, передаючи голосом ці особливості.

ВОВК. Ло-о-вися, ри-и-бко, вели-и-ка й мале-е-нька!

ЛИСИЦЯ. Молодець! (До ворони.) А ти слідкуй, вчепилася риба чи ні. (Йде геть.)

ВОВК. А ти чого в село-о-о-о йдеш?

ЛИСИЦЯ. Саночки попросити. (Зникає за деревами.)

ВОВК. Ло-о-вися, ри-и-бко, вели-и-ка й вели-и-ка!

Спробуй до згадуваної у казці фрази «Вовче слово – це не собачий брех» підібрати прислів'я про необхідність дотримуватися свого слова.

Запиши це прислів'я, передаючи на письмі особливості мовлення людини, яка вимовляє його

а) тремтячим голосом, коли дуже змерзла:

б) весело наспівуючи:

Прочитай самостійно обране прислів'я друзям і подругам, відповідно інтонуючи його. Які звуки в обох випадках виявилися повторюваними?

Б. Запиши імена дійових осіб п'єси-казки, у яких є літера **в**, транскрипцією. Пригадай, коли ми читаємо звук [в] як [ү].

Форум читачів та глядачів

- 18 Прослухай казку «Про Аладдіна і чарівну лампу» у виконанні казкаря Сашка Лірника за Qr-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/aEjIJlv>

Склади перелік рис характеру головного персонажа казки на початку і наприкінці казки.

Початок оповіді	Кінець оповіді

- 19 Пригадай уривок з тексту казки, коли вперше з чарівної лампи з'явився джин. Це сталося сплановано чи випадково? Чи змінилася б ситуація, якби Аладдін знав заздалегідь, як користуватися чарівною лампою?

Уяви, що водночас з лампою до рук Аладдіна потрапила інструкція з використання цього чудодійного пристрою. Поміркуй, яку інформацію могла б містити така інструкція. Склади поради з експлуатації чарівної лампи. Прочитай класові свій варіант інструкції, прослухай, що написали однокласники й однокласниці. Оціни, чия інструкція ви-

далася тобі найвлучнішою. За потреби відредагуй і доповни власний варіант.

Практикум

- 20 А. Переглянь трейлер до фільму «Аладдін» за Qr-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/PEjIVt6>. Чи збігається образ головного персонажа, створений у фільмі, з твоїми враженнями про нього після прочитання тексту? Якщо є розбіжності, чого більше вони стосуються – зовнішності чи вдачі Аладдіна?

Трейлер – відеоролик, який складається з коротких і зазвичай найбільш видовищних уривків фільму для його анонсування або реклами.

Обговори з однокласниками та однокласницями, чому сюжети казки «Про Аладдіна й чарівну лампу» і фільму «Аладдін» схожі між собою. Запиши свою думку й наведи два аргументи на її захист.

- Б. Прослухай «Пісню арабських ночей», якою починається фільм «Аладдін» за Qr-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/2EjI0Ks>.

Опиши настрій, емоції, які вона викликала.

До якого роду художньої літератури можна її віднести?

- В. Доведи, що літературний текст може стати основою для різноманітних медіатекстів.

Тексти, пов'язані з кінематографом, радіо, телебаченням, інтернетом, мобільними телефонами та ін., – називають **медіатекстами**. У медіатексті поєднуються звук, текст, графіка, зображення. Медіатекст – це повідомлення, призначене для масової комунікації. **Масова комунікація** – це спеціально організовані процеси одночасної та швидкої передачі інформації широким групам людей за допомогою спеціальних засобів (механічних, електричних, цифрових).

Творча студія

21 Уяви, що ти журналіст або журналістка і тобі потрібно взяти інтерв'ю у режисера фільму «Аладдін» Гая Річі. Запиши 4–5 запитань для майбутнього інтерв'ю.

Д **Інтерв'ю** (англ. *interview*) – це мовленнєвий жанр, бесіда, вибудована за певним планом з обов'язковою фіксацією відповідей.

Практикум

22 Прочитай подані нижче речення з відповідною інтонацією. Знайди звертання й визнач їхнє емоційне забарвлення, етикетну роль. Зверни увагу на розділові знаки при звертаннях. Пригадай, що ти знаєш про звертання. Досліди, якою частиною мови вони виражені. Поширеними чи непоширеними вони є? У яких стилях мовлення вживається звертання?

Сину, твоє бажання здійснилося! О любий брате, як мені тяжко без тебе! Не годиться ледарювати, небоже. Спасибі, любий дядьку! Сьогодні, небоже, я покажу тобі таке, чого ти ніколи ще не бачив. Ну, любий небоже, сядь і відпочинь тут. Дядечку, подай мені руку й допоможи вилізти нагору! Будь ласкавий до мене, батечку!

(казка «Про Аладдіна і чарівну лампу»)

Користуючись **Довідником** чи іншими джерелами, підготуй для однокласників і однокласниць коротку інформацію на тему «Звертання», яка, на твою думку, потребує найпильнішої уваги. Проілюструй своє повідомлення прикладами звертань.

Мірило поступу

1. Чому виникли міфи?
2. Як запозичення збагачують мову та літературу?
3. Чи можливий сюжет, не схожий на будь-який інший?
4. Що таке літературні роди?
5. Як один літературний твір стає основою для кількох медіатекстів?

Про ранній Всесвіт

Після Великого вибуху наш Всесвіт був дуже гарячим. Поступово він розширювався та застигав. Тривало це небагато й немало – близько 380 тис. років. За цей час більшість Всесвіту перейшла із плазмового стану в газоподібний, а його температура знизилася до температури іонізації водню. Однак через 400–800 млн років після цього плазма знову з'явилася – формувалися зорі, галактики та квазари.

Що ж було до Великого вибуху і що його спричинило? На жаль, точних відповідей на ці запитання вчені не мають, оскільки до вибуху не було ні часу, ні простору. Однак вони точно знають, що Великий вибух відбувся. Американський вчений Джордж Гамов розробив детальну теорію Великого вибуху, яку ще називають теорією «гарячого Всесвіту». Вона дала змогу краще зрозуміти процес становлення Всесвіту, як і чим заповнювався наш Всесвіт, коли ми його ще не знали.

У момент утворення Всесвіт був «ядерною краплею» з високою температурою всередині. Після Великого вибуху вона розширилася, після чого з'явився час, простір і Всесвіт, вік якого сьогодні становить 13,8 млрд років (За *Тетяною Крисяк, starylev.com.ua*).

Давня легенда австралійських аборигенів про «створення світу» виявилася правдою

Датування виявлених в Австралії древніх базальтових відкладень, проведене вченими з різних країн світу, показало, що легенда австралійських аборигенів про «створення світу» в результаті виверження вулкану багато в чому є правдивою.

Уважається, що перші люди з'явилися в Австралії майже 65 тисяч років тому. Але археологічних свідчень такої стародавньої присутності людини на континенті немає. Зате є усні легенди корінних австралійських народів, які сягають корінням на десятки тисяч років. Одна з легенд побутує в народі гундитьмара – ідеться про створення світу, яке нібито відбулося 36 тисяч років тому.

За цією стародавньою легендою, бог Будж-Біме створив світ з потоків своєї крові, а також із зубів, які виривалися з його рота. Учені припустили, що під таким барвистим описом ховається картина виверження вулкана.

Датування древніх базальтових шарів у районі вулкана Будж-Бім (Західна Вікторія), здійснене новим аргон-аргоновим методом, показало, що виверження вулкана справді сталося близько 36 тисяч років тому. Тобто усний переказ народу гундитьмара відповідає дійсності (За *Орестом Горянським*).

МІФИ РІЗНИХ НАРОДІВ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ

У цій добірці ти знайдеш лише невелику частку міфів, що їх у сиву давнину створювали пращури нинішніх народів з різних частин світу – Азії, Африки, Австралії, Європи, Північної, Центральної та Південної Америки.

Якщо тебе зацікавить ця тема, то більше можеш знайти в джерелах, список яких наведено нижче, або в інших книжках, які є у твоїй шкільній або місцевій бібліотеці, чи на інтернет-ресурсах.

Список джерел:

- Антологія. Фольклор, міфи і легенди народів світу в шкільному курсі літератури: посіб. Серії «Шкільна бібліотека» для 5–6 кл. закл. заг. серед. освіти / авт.-упор. М. Чумарна. Львів: Світ, 2019.
- Міфи про створення світу різних народів світу (добірка).
- Міфологія: дитяча енциклопедія. Харків: Фоліо, 2013.
- Тьяґо де Мораес. Міфологічний атлас. Харків: Віват, 2021.
- Кун М. Легенди і міфи Стародавньої Греції.

1 АЗІЯ (Індія)

ВИНИКНЕННЯ СВІТУ

(Переказ Ольги Бондарук)

Спочатку не було нічого. Не було ні сонця, ні місяця, ні зірок. Лише безмежні води: з темряви першотвореного хаосу, що покоївся без руху, ніби в глибокому сні, води виникли раніше інших творінь. Води народили вогонь. Великою силою тепла в них народжено було Золоте Яйце.

Тоді ще не було року, тому що нікому було відміряти час; але стільки, скільки триває рік, плавало Золоте Яйце у водах, у безмежному й бездонному океані. Через рік із Золотого Зародка виник Прародич Брахма. Він розбив яйце, і воно розкололося надвоє. Верхня половина його стала Небом, нижня – Землею, а між ними, щоб розділити їх, Брахма помістив повітряний простір. І він утвердив землю серед вод, і створив сторони світу, і поклав початок часові. Так був створений Всесвіт.

Але тоді творець озирнувся довкола й побачив, що в усьому Всесвіті нема нікого, крім нього; і йому стало страшно. З того часу страх приходить до кожного, хто лишається наодинці. Але він подумав: «Адже тут немає нікого, крім мене. Кого ж мені боятися?» І страх його минув, тому що страх може бути перед кимось іншим. Але і радощів не відчував він, тому що той, хто буває один, не знає радощів. Він подумав: «Як мені створити нащадків?» І силою думки своєї він народив шістьох синів, шістьох великих Владик творінь. А от сьомий син, Дакша, вийшов з великого пальця на правій нозі Брахми. З пальця на лівій нозі в Брахми народилася донька на ім'я Віріні. Дакша і Віріні побралися й мали багато-багато дітей.

Їхня найстарша донька Діті стала матір'ю грізних демонів. Друга донька Дану породила могутніх велетнів. Третя – Адіті – народила дванадцятьох світлих синів – великих богів. Серед них наймогутнішими були бог океану Варуна, бог грози та грому Індра, бог Сонця Вівасват. Та найславетнішим серед них став наймолодший син Адіті – Вішну, хранитель світу.

З давніх-давен сини Діті й Дану – їх називають асурами – були ворогами богів, синів Адіті. І боротьба між асурами та богами за владу над Всесвітом тривала багато століть, і не було їй кінця.

*(Волощук Є.В. Світова література.
Підручник для 6 кл. Київ: вид-во «Гене́за», 2014)*

2 АЗІЯ (Китай)

СТВОРЕННЯ СВІТУ

(Переказ Ольги Бондарук)

У той час, коли ще земля і небо не були відділені одне від одного, Всесвіт був суцільним хаосом і виглядом своїм нагадував куряче яйце. У тому яйці зародився першопредок Паньгу. Він спав і ріс, важко дихаючи, у тому величезному яйці. Минуло вісімнадцять тисяч літ, перш ніж він прокинувся.

Паньгу розплющив очі, але, на жаль, нічого не побачив: навколо нього був суцільний чорний та липкий морок. Серце Паньгу сповнило туга. Не знаходячи виходу з того яйця, він схопив невідомо ким приготовану сокиру і з усієї сили вдарив. Пролунав громовий гуркіт, такий, ніби тріскають гори, – і величезне яйце розколось.

Усе легке та чисте тієї ж миті піднялось догори і утворило небо, а все важке та брудне опустилось додолу і утворило землю. Так небо і земля, які спочатку були лише хаосом, завдяки удару сокири відділились одне від одного. Після того як Паньгу відділив небо від землі, він підпер його головою і стояв, змінюючись разом з ними: кожного дня небо піднімалося вище на три кілометри. Ставав вищим на три кілометри і Паньгу.

Минуло ще вісімнадцять тисяч літ – небо піднялося дуже високо, земля стала товстою, і тіло Паньгу теж виросло до небачених розмірів. Зріст Паньгу сягнув відстані, на яку небо піднімається над землею. Як височенний стовп, стояв велетень Паньгу між небом і землею, не дозволяючи їм знову з'єднатися і перетворитися на хаос. Так він стояв сам-самісінький, підтримуючи небо та упираючись у землю.

І не помічав важкої роботи. Минули тисячоліття. Нарешті Паньгу міг більше не турбуватися, що небо і земля знову з'єднуються. Йому теж треба було хоча б час від часу відпочивати. Урешті-решт, як і всі живі істоти, він упав та й помер.

Зітхання, що зірвалося з його вуст, зробилося вітром і хмарами, голос – громом, ліве око – сонцем, праве – місяцем, тулуб з руками та ногами – чотирма частинами світу та п'ятьма знаменитими горами, кров – ріками, жили – дорогами, плоть – ґрунтом, волосся, вуса та шкіра – зорями на небосхилі, травами і деревами, зуби та кістки – блискучими металами, перлинами та іншими дорогоцінними каменями, і навіть піт, що виступив на тілі Паньгу, перетворився на дощ та росу.

Отак, помираючи, Паньгу всього себе віддав для того, щоб новий світ був багатим і прекрасним.

3 АЗІЯ (Японія)

ПОЧАТОК НЕБА І ЗЕМЛІ

(Уривок за мотивами Кодзікі – «Записами справ давнини»)

У часи, коли панував у Всесвіті хаос, він почав густішати, і Небо відокремилася від Землі, на Такама-но хара, Рівнині Високого Неба, з'явилися три камі – боги. Першим з них був Аме-но-мі-нака-нусі-но-камі – Небесний Бог Володар Священного Центру Неба. За ним з'явилися Така-мі-мусу-бі-но-камі – Бог Високого Священного Творіння і Камі-мусу-бі-но-камі – Бог Священного Творіння. Вони прийшли у світ поодинці, і подоби їхні були приховані.

Земля в ту пору була ще зовсім юною й плавала у воді, немов масляна пляма або драглиста медуза. І ось, як молодий пагін очерету, що вирвався з надр землі й спрямувався до неба, з'явилося у світ божество, іменоване Умасі-асі-кабі-хіко-дзі-но-камі – Священний Син Прекрасний Пагін Очерету. А за ним з'явився Аме-но-токо-таті-но-камі – Бог Вічний Оплот Небес. Ці двоє богів були також народжені поодинці й приховали свою подобу.

Слідом за цими п'ятьма божествами Неба з'явилися перші боги Землі: Куні-но-токо-таті-но-камі – Бог Вічний Оплот Землі, і Тое-кумону-но-камі – Бог Рясних Хмар над Рівнинами. Ці боги теж прийшли у світ поодинці, і образи їх були приховані. А за ними з'явилися ще десять богів парами. Серед них останніми були бог Ідзанагі – Чарівливий і богиня Ідзанамі – Чарівна, які мали людську подобу й мали здатність народжувати інших богів. Вищі небесні боги, які з'явилися першими під час розділення Неба і Землі, доручили їм «сформувати» Землю. Для цього Ідзанагі та Ідзанамі отримали зроблений з коштовного каміння спис, яким почали мішати первозданний океан. Він поступово густішав. Коли боги піднімали списа, з нього скрапувала гуща, з якої утворився перший острів Оногородзіма (Самозагуслий). Він став опорним стовпом землі, і на нього спустилися Ідзанагі та Ідзанамі.

Спустившись, Ідзанамі пішла навколо того стовпа в один бік, а Ідзанагі – в інший. Коли вони зустрілися, Ідзанамі сказала: «Як чудово. Я зустріла чарівного юнака». Однак це розлютило Ідзанагі, котрий сказав, що саме він повинен говорити першим. Він запропонував обійти стовп ще раз. Коли вони знов зустрілися, він першим сказав: «Як чудово. Я зустрів чарівну дівчину», – після чого вони одружилися.

Коли Ідзанамі створювала острови, моря, ріки, дерева, трави, вони разом з Ідзанагі думали, що треба створити когось, хто міг би стати правителем Всесвіту. Тоді народилася Богиня Сонця Аматерасу. Другою дитиною Ідзанагі та Ідзанамі став Бог Місяця Цукуйомі, третьою – Сусаноо – Поривчастий бог-чоловік.

(The Kojiki. Trans. by Basil Hall Chamberlain)

4 АФРИКА (Єгипет)

СТВОРЕННЯ СВІТУ І БОГІВ

(В основі переказу фрагмент тексту «Папірус Бремнер-Рінд» – «Книга пізнання творінь Ра»)

Не завжди цвіла і пахла Чорна Земля. Давним-давно, багато років тому, на місці міст з їхніми храмами й палацами, галасливими ринками й площами, на місці зрошуваних полів нічого не було. Саме – нічого. Не було навіть землі. Усюди тягнулися неозорі води – «велике озеро». Це не була нинішня вода, а давня, первозданна, вода безкрайнього і бездонного океану Нун.

Скам'янілі, холодні води Нуну, здавалося, назавжди застигли в нерухомості. Не було ні повітря, ні тепла, ні світла: усюди панував морок первозданий Хаос і ніщо не порушувало спокою.

Ішли роки, проходили століття, але ще не існувало часу, і не було нікого, хто б злічив його. Довго, дуже довго нічого не мінялося у світі. Але ось одного разу захвилювалися стародавні води, зачлупалися й на поверхні їх з'явився великий бог Ра (Атум, Амон, Птах).

«Я є, я існую! – вигукнув він, і Хаос здригнувся від громоподібного голосу, що сповістив початок життя. – Я створю світ! Я зроблю це, бо моя могутність велика – я зумів сам себе створити з вод океану! Немає в мене ні батька, ні матері; я перший бог у Всесвіті, і я створю інших богів!

А навколо, як і раніше, все було охоплене непроглядним мороком і мертвотною мовчанкою. В океані не було навіть клаптика твердої землі, на який могла б ступити нога бога. Здійнявся Ра-Атум над безоднею, вимовив заклинання – і ось серед хвиль і піняви виросла перша суша – пагорб Бен-Бен (Бенну).

Задумав у серці своєму Ра-Атум створити богів, уявив він собі їхні образи ... і видихнув зі свого рота першого бога Шу (Повітря) і виплюнув першу богиню Тефнут (Вологу).

Але перші боги миттєво загубилися в непроглядній темряві, що панувала навколо.

Засмутився бог Ра-Атум. Може, Шу й Тефнут заблукали в океані, а може, і загинули в безодні.

У розпачі Ра-Атум вирвав у себе око й наказав йому йти на пошуки зниклих дітей. Яскраво сяючи й, немов сонце, опромінюючи все навколо, пішло божественне Око на пошуки. Замість цього ока Ра-Атум створив собі нове.

Невдовзі знайшло Око загублених у мороці дітей і доставило їх до батька. Зрадив Ра-Атум. І перетворив він око своє в змія й помістив

Сонячне Око собі на лоба. На честь цього з давніх часів око-змій прикрашає корони богів і фараонів. Звуть цього змія Урей. Пильно дивиться Урей удалину і, помічаючи ворогів, знищує їх променями світла, що виходять з його очей.

Стали перші боги жити на пагорбі Бен-Бен. І ось бог Шу одружився на богині Тефнут. Від цих двох богів, від з'єднання Повітря й Вологи, народилися бог Геб (Земля) і богиня Нут (Небо), а вони у свою чергу породили двох богів і двох богинь: Осіріса, Сета та Ісіду й Нефтиду.

Стало тепер богів всього дев'ять. Так і виникла Велика Дев'ятка богів – Еннеада, як її називали греки.

Заплакав Ра-Атум від радості, бачачи творіння рук своїх, і окропив сльозами землю. Виникли зі сліз люди і розселилися по всьому світу. І потім створив Ра-Атум багатьох інших богів.

5 ЄВРОПА (Давня Греція)

ПОХОДЖЕННЯ СВІТУ І БОГІВ

(Переказ Миколи Куна)

Спочатку існував тільки вічний, безмежний, темний Хаос. У ньому було джерело життя світу. Усе виникло з безмежного Хаосу – весь світ і безсмертні боги.

З Хаосу походить і богиня Земля-Гея. Широко розкинулася вона, могутня, і дає життя всьому, що живе й росте на ній.

А далеко під Землею, так далеко, як далеко від нас неосяжне ясне небо, у незмірній глибині народився похмурий Тартар – жахлива безодня, повна вічної пітьми.

З Хаосу, джерела життя, народилась і могутня сила, всеоживляюча Любов – Ерос. Почав творитися світ. Безмежний Хаос породив вічний Морок – Ереба і темну Ніч – Нюкту. А від Ночі й Мороку постали вічне Світло – Етер і радісний світлий День – Гемера. Світло розлилося по світу, і почали змінювати одне одного ніч і день.

Могутня благодатна Земля породила безмежне блакитне Небо – Урана, і розкинулося Небо над Землею. Гордо піднялися до нього високі Гори, народжені Землею, і широко розлилося вічношумливе Море. Мати-Земля породила Небо, Гори й Море, і немає в них батька.

Уран-Небо запанував у світі. Він узяв собі за дружину благодатну Землю. Шість синів і шість дочок – могутніх, грізних титанів – мали Уран і Гея. Їх син, титан Океан, що обтікає, наче безмежна ріка, усю

землю, і богиня Фетіда породили на світ усі ріки, що котять хвилі свої до моря, і морських богинь – Океанід.

А титан Гіпперіон і Тея дали світові дітей: Сонце – Геліоса, Місяць – Селену і рум'яну Зорю – рожевоперсту Еос (Аврора). Від Астрея і Еос походять усі зірки, які горять на темному нічному небі, і всі вітри: бурхливий північний вітер Борей, східний Евр, вологий південний Нот і західний пестливий вітер Зефір, що несе багаті на дощ хмари.

Крім титанів, породила могутня Земля трьох велетнів – циклопів з одним оком у лобі й трьох величезних, як гори, п'ятдесятиголових велетнів – сторуких (Гекатонхейрів), названих так тому, що сто рук мав кожен з них. Проти їх жахливої сили ніщо не може встояти, їхня стихійна сила не знає меж.

Зненавидів Уран своїх дітей-велетнів, у надра богині Землі замкнув він їх у глибокій темряві й не дозволив їм виходити на світ. Страждала мати їхня Земля. Її давив цей страшний тягар, замкнений в її надрах. Викликала вона дітей своїх, титанів, і переконувала їх повстати проти батька Урана, але вони боялися зняти руку на батька.

Тільки наймолодший з них, підступний Крон^{*}, хитрощами скинув свого батька й забрав у нього владу.

Богиня Ніч народила на покару Кронові цілий сонм жахливих божеств: Таната – смерть, Ериду – розбрат, Апату – обман, Кер – знищення, Гіпноса – сон з роєм похмурих тяжких примар, нещадну Немезиду – відплату за злочини і багато інших.

Жах, чвари, обман, боротьбу і нещастя принесли ці боги в світ, де воцарився на троні свого батька Крон.

6 ПІВНІЧНА АМЕРИКА (сучасна територія Сполучених Штатів Америки)

МІФ ІНДІАНЦІВ ПЛЕМЕНІ ОСЕДЖ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ

(Переказ Ганни Германовської)

У далекому минулому оседжі мешкали на небі. Вони захотіли знати, звідки вони родом, і пішли до Сонця.

Сонце сказало їм, що вони його діти. Оседжі пішли далі і прийшли до Місяця.

Місяць розповів їм, що він їх народив, а батьком їхнім було Сонце.

Місяць звелів оседжам залишити небо, спуститися на землю і жити там.

Вони прийшли на землю і побачили, що вона вкрита водою.

* Крон – всепоглинаючий час (хронос – час).

Оседжі вже не могли повернутися на небо й почали плакати, але ніхто їм не відповів. Вони літали в повітрі і шукали духа, який би допоміг їм, але нікого не знайшли.

Разом з людьми були тварини, і найкращим та найгіднішим був лось. Він утішав людей, і вони попросили їм допомогти. Лось стрибнув у воду і поплив.

Потім він почав кликати вітри, і вони злетілися з усіх боків і дули доти, поки вся вода не піднялась угору, перетворившись на туман.

Спочатку з'явилися гори, і люди оселилися на них, але там нічого не росло і їм нічого було їсти. Потім вода спустилася ще нижче, і з'явилася земля.

Коли це сталося, лось почав радісно качатися по землі, залишаючи на ній свою вовну. З неї вирости боби, кукурудза, картопля та дика ріпа, а потім – усі трави й дерева.

(Міфологія: дитяча енциклопедія. Харків: Фоліо, 2013)

7 ЦЕНТРАЛЬНА АМЕРИКА (народ кіче (мая) – сучасна територія Гватемали)

ІЗ ЕПОСУ «ПОПОЛЬ-ВУХ»

(Уривок про створення світу)

Глава 1

Це – розповідь про те, як все було в стані невідомості, усе холодне, усе мовчазне; усе нерухоме, тихе; і простір неба був порожнім.

Це – перша розповідь, перша оповідь. Не було ще жодної людини, жодної тварини; ні птахів, ні риб, ні крабів, ні дерев, ні каміння, ні печер, ні улоговин, ні трави, ні лісів: існувало лише саме небо.

Поверхня землі тоді ще не з'явилася. Було лише холодне море і великий простір небес.

Не було ще нічого поєднано, ніщо не могло породити шуму, не було нічого, що могло б рухатися чи тремтіти чи шуміти в небі.

Не було нічого, що існувало б, що могло б мати існування; була тільки холодна вода, спокійне море, самотнє і тихе. Не існувало нічого.

У темряві, у ночі була тільки непорушність, тільки мовчання.

Самі лише Творчиня й Творець, Тепеу й Кукумац, Велика мати і Великий батько перебували в нескінченних водах. Так, вони перебували там, приховані під зеленим і блакитним пір'ям, і тому вони називалися Кукумац. За своєю природою вони були великими мудрецьми й великими мислителями. Ось в такому вигляді існувало небо, і там було Серце небес – таке ім'я бога і так він називався.

Тоді прийшло його слово. До Тепеу й Кукумацу, які зійшлися разом, у темряві, у ночі прийшло воно, і Тепеу й Кукумац говорили з ним. І ось вони говорили, вирішуючи і радячись; вони погодилися одне з одним, вони об'єднали свої слова і свої думки.

І в той час, коли вони роздумували, стало їм ясно, що під час появи зорі повинна з'явитися й людина. Тоді вони розподілили творення світу, зростання дерев і лісових хащ, народження життя і творення людини. Так було встановлено це в темряві і в ночі силою того, хто є Серце небес, який зветься Хуракан.

Перший називається Какулха-Хуракан. Другий – Чипі-Какулха. Третій – Раша-Какулха. І ці троє є єдине Серце небес.

Тоді Тепеу і Кукумац зійшлися разом з ними, тоді вони радилися про життя і світло, про те, що повинно бути зроблено, щоб з'явилося світло й зоря; хто має бути тим, хто піклувався б про (їхню) їжу й харчування.

– Тож хай це здійсниться! Хай буде заповнена порожнеча! Хай води відступлять і утворять порожнечу, хай з'явиться земля і буде міцною; хай це станеться, – так говорили вони. – Хай буде світло, хай буде зоря на небі і над землею! Але немає ні слави, ні величі в цьому нашому творінні, у нашому породженні, поки не буде створено людську істоту, поки не буде створено людину. Поки не буде створено людину! – так говорили вони.

Тоді була створена ними земля. Так в дійсності сталося її створення. «Земля!» – вигукнули вони, і миттю вона була створена.

Подібно до туману, подібно до хмари і подібно до хмари пилу була (земля) під час свого створення, на початку свого втілення. Потім гори з'явилися з-під води; великі гори вирости миттєво.

Тільки чудом, тільки магічним мистецтвом були утворені гори і долини; і відразу кипарисові й соснові діброви пустили паростки на поверхні землі.

І тоді Кукумац сповнився радості й вигукнув:

– Корисним був твій прихід, Серце небес; і твій, Хуракан, і твій, Чипі-Какулха, Раша-Какулха!

– Наша робота, наше творіння має бути завершене! – відповіли вони.

Спочатку була створена земля, гори й долини; був указаний шлях водним потокам, струмки стали вільно бігти до підніжжя пагорбів і між ними. З того часу відокремлені були одна від одної річки, коли з'явилися високі гори.

Так була створена земля, коли вона була утворена Серцем небес, Серцем землі, як вони називаються, тими, хто уперше зробив її плодючою, коли небо було в стані невідомості, а земля була занурена у воду.

Ось що було здійснено ними після міркування, після роздумів про те, що мало стати дійсністю завдяки їм.

(Переклад з російського перекладу, здійсненого Р. Кінжаловим та К. Бальмонтом)

8 ПІВДЕННА АМЕРИКА (імперія інків – сучасна територія Перу)

ПОЧАТОК ЖИТТЯ

Цей світ існував вічно, але був мертвим і порожнім.

І тоді бог Віракоча, Творець світла і Прабатько всіх людей, створив в озері Тітікака Сонце, Місяць і Зірки. Творячи їх, він повторював слова: «Хай буде світло!», «Хай буде Небо!», «Хай будуть Зірки!» Цей Творець знав силу свого слова.

Так почалося життя. Так почався рух у всіх світах, бо Всесвіт – триєдиний, він складається із трьох світів.

У верхньому світі перебувають небесні боги. Внутрішній світ – це світ, де живуть люди, звірі, дерева і рослини. А нижній світ – це світ, у якому правлять боги мертвих.

Зв'язок між усіма трьома світами підтримують дві великі змії. Вони ховаються у водах світу мертвих і лише час від часу виходять назовні у світ людей.

Одна змія підіймається високо вгору і розгортається над світом, як величезне дерево, що своїм верховіттям сягає неба. А друга обертається у широку ріку, що своїми могутніми життєдайними водами омиває всю землю.

Торкаючись межі третього, верхнього світу, одна змія перетворюється на веселку і кидає чарівний міст між небом і землею, між усіма трьома світами. Друга змія черкає межі світів яскравим зигзагом блискавки, заряджаючи внутрішній світ енергією життя.

(Антологія. Фольклор, міфи і легенди народів світу в шкільному курсі літератури, 5–6. Львів: вид-во «Світ», 2019)

9 АВСТРАЛІЯ ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ СВІТУ

Спочатку весь Всесвіт був у темі. Ця тьма була мовчазна й нерухома, а Земля всередині неї була холодною й безжиттєвою. На поверхні Землі піднімалися гори з гострими піками. Землю також покривали пагорби, долини й рівнини, глибокі печери й карстові порожнини... На Землі не було вітру, навіть невеличких подувів.

Довгий-довгий жахливий час смертельний спокій панував над усім цим. І в цій темряві й у цьому спокої спала прекрасна молода богиня. Якось Великий Дух Батько тихо прошепотів їй: «Ти

довго спала, і тепер прокидайся, іди подаруй життя Всесвіту і всьому, що в ньому є. Роби так, як я тобі наказую. Спочатку розбуди траву, потім рослини, а потім дерева. Коли ж поверхня Землі вкриється травою, рослинами й деревами, засели їх комахами, рибами, ящірками, зміями, птахами й тваринами. Потім відпочинь, поки всі ці створіння, створені тобою, не розвинуться настільки, щоб виконати завдання, заради якого вони з'явилися на Землі. На Землі немає місця тому, що не дає користі іншим частинам цього творіння».

Молода богиня глибоко зітхнула, похитнувши спокійну до того часу атмосферу, і сказала Великому Духу Батькові, що готова виконати його доручення. Вона розплющила очі, і всю її істоту наповнило яскраве світло. Темрява перед нею розійшлася. Вона оглянула Землю й побачила, наскільки та була порожня. Потім, швидше ніж метеор, вона подолала величезну відстань до Землі. Вона облаштувала собі дім на рівнині Налларбор, ставлячись обережно і з любов'ю до всього, що її оточувало.

Вийшовши зі свого дому на рівнині, вона попрямувала на захід, обійшовши Землю довкола, повернулася до початку. Там, де ступали її ноги, з'являлися трави, кущі й дерева. Потім вона повернула на північ і йшла в тому напрямку, доки не минула південь і не повернулася у вихідну точку своєї подорожі. Так вона продовжувала обходити Землю, доки та вся не вкрилася рослинністю. Після цього, відпочиваючи від своєї роботи, Богиня Сонце несподівано почула голос, який наказав їй піти в гірські порожнини, щоб принести туди життя. Вона так і зробила й принесла із собою тепло і світло в ці темні й холодні простори світу. Мати Богиня Сонце провела під Землею цілий день, досліджуючи всі закутки підземель і освітлюючи все довкола своїм світлом. Потім із Землі з'явилися рої прекрасних комах різних кольорів, розмірів і форм. Вони стали перелітати з куща на кущ, змішуючи всі фарби навкруги, від чого Земля ставала все прекраснішою. Потім Мати Сонце лягла спочити.

(Сміт Рамсей. Міфи та легенди австралійських аборигенів)

10 ЄВРОПА (скандинавські країни – Ісландія, Норвегія, Швеція, Фінляндія)

ПОЧАТОК СВІТУ

(Переказ Ольги Бондарук)

Давно-давно, коли не було ні дня, ні ночі, коли взагалі не було ні землі, ні неба, ані моря, велетенська глибока тріщина позіхала в порожнечі, немов рот небаченого страховиська.

Усе довкола тієї тріщини вкривали туман і темрява, але десь на самому споді миготів язичок вогню.

А ще з тієї тріщини невпинно витікала вода і в холодній темній порожнечі замерзала широкими смугами льоду.

Великий дух глянув на цей лід і побачив, що на ньому нічого не росте, що все довкола – сіре та безбарвне.

І духові захотілося, аби темряву осяяло світло, а простір наповнився гомоном живих істот.

Тоді він створив велетня Іміра й оселив його на льоду. А ще він створив величезну корову, яка годувала Іміра своїм молоком. Їла корова сіль, яку вилизувала з льоду.

Одного разу до жорсткого язика корови прилипла золота волосина. Корова лизала далі і знайшла багато золотих волосин.

Незабаром стало видно, що золоте волосся росте на голові в іншого велетня, який замерз у пластах льоду.

День за днем корова вилизувала той лід, доки не дісталася спочатку до плечей, потім до грудей, а врешті і до пояса велетня. Цей велетень виявився набагато привабливішим од Іміра.

Минуло трохи часу, і стало Імірові самотньо. Якось він підняв руки, і з-під пахв випали інші велетні.

Наступного разу він потер ногою до ноги, і на лід впало ще кілька велетнів.

Так постав світ велетнів, які називали себе йотунами. І це був холодний світ без сонячних променів, без блакитного неба, без зеленої трави.

Деякі йотуни були лихими. Вони билися і сварилися між собою. Та згодом старший онук золотоволосого йотуна переміг усіх лихих і прогнав їх у сірі сутінки на край світу.

Там було так холодно, що подих йотунів одразу перетворювався на лід і падав на землю льодяними бурульками.

А нащадки добрих йотунів вирішили створити землю і населити її людьми. І вони почали називати себе богами.

Боги убили Іміра, щоб з його тіла зробити землю, рослини і тварин, моря і ріки, ліси і гори. Велетень прислужився востаннє – з нього постав прекрасний зелений світ, повний гомону і руху.

Потім боги з високого ясена вирізали чоловіка, а з гнучкого в'яза – вродливу жінку. Вони вдихнули у перших людей життя й оселили їх на землі, щоб розпочати людський рід.

У небесних просторах боги збудували для себе пречудове місто і назвали його Асгардом. Те місто було повне золотих і срібних палаців.

Щоб прокласти шлях з небесного Асгарду на землю і далі – на той бік, до темного світу йотунів, боги взяли вогонь, воду, повітря і сплели чарівну веселку.

Та веселка була такою широкою, міцною і такою довгою, що простяглася, як міст, через три частини світу.

Потім боги створили чотирьох дуже сильних і дуже потворних маленьких чоловічків, щоб вони підтримували небо з чотирьох сторін.

Тих чоловічків звали Нордрі, Судрі, Аустрі та Вестрі, що означає Північ, Південь, Схід і Захід.

Боги наповнили небо іскрами, що сяяли, коли поблизу не було сонця чи місяця, і назвали їх зорями.

У цьому новому світі росло могутнє вічнозелене дерево. Воно було таке високе, що його гілки кидали тінь на палаці богів, і на землю, і на країну йотунів.

Дерево мало три корені, кожен з яких сягав одного з трьох світів – світу богів, людей і йотунів. Отож і називали його деревом світу.

Мало воно чудодійну властивість – замість соку його стовбуром тік священний мед. То був чарівний мед, що давав усьому живому вічну молодість, неабияку силу і владу над чарами.

Багато разів боги і йотуни намагалися викрасти мед. Страшні битви і війни траплялися між ними через чудодійний напій – живий сік світового дерева.

Правителем нового світу був Всебатько, король богів, великий воїн на ім'я Одін.

Прекрасний сірий кінь Одіна – Слейпнір – мав вісім ніг і біг швидше од вітру. Слейпнір носив на собі Одіна і в лютих битвах, і в тривалих та небезпечних подорожах.

Коли Всебатько мчав веселковим мостом, стукіт копит його вірного коня лунав над світом і долітав навіть до холодного світу йотунів.

11 ЄВРОПА (Україна)

СОКІЛ-РОД

На початку була пільма – вічна й безмежна. Ні Землі, ні Неба, ні Сонця. Тільки – морок. Густа, холодна й безконечна ніч. А її пронизувало Око.

Звідки летіло воно? І куди? Нізвідки і в нікуди? І де взялося воно?

Наймудріші волхви Оріани казали так: «Око було завжди, воно було вічно. І з Вічності воно летіло і у Вічність».

А Заратустра потому вже додав: «Воно летіло з далеких Старих Світів, аби утворити Новий Світ».

Мабуть, так. Бо Око, пролетівши чорне безмежжя впродовж безкінечної кількості часу і не знайшовши краю пітьми, одного разу спинилося. І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку. З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог – птиця Сокіл.

Його золотаве пір'я осяяло непроникну ніч.

Сокіл розправив крила і кружляв над Оком.

І пустив Сокіл золоту Сльозу-Росинку, що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед мороку.

І пустив Сокіл срібну Сльозинку, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води.

І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера.

Тоді Сокіл сів між квіти й став глибоку думу думати.

ПРАДУБ

Довго думу свою думав Сокіл. Тьма часу минула.

І зніс Сокіл золотий жолудь. І сталося диво: виросло з того жолудя розкішне й могутнє Першодерево. Дуб-Стародуб.

І наче зорі розцвіли на його крислатому гіллі: то вродили МОЛОДИЛЬНІ ЯБЛУКА – плоди невмирущості. Стало довкола світло й весело.

Тоді злетів Сокіл на вершину Першодерева й сказав: «Я створив Ирій. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму Світ».

(Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології)

12 ЄВРОПА (слов'янські країни – Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Україна, Хорватія, Чорногорія та Чехія)

СЛОВ'ЯНСЬКІ МІФИ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ ТА ЛЮДЕЙ

(Переказ Ольги Бондарук)

В усних творах слов'янських народів зберігся погляд дуже давніх людей на те, як було створено світ.

Ще до початку світу, коли не було ні неба, ні землі, а самé лише синє море, то посеред того моря стояло велике дерево, що його різні слов'янські народи називали по-різному: дубом, явором, сосною, березою, яблунею та інше.

На тому дереві була золота кора, перло́ва роса, і сиділи на ньому дивовижні птахи. Дехто каже, що то були два голуби, а дехто – що сивий сокіл. Серед гілля того дерева роїлися бджоли, у його корінні жили всілякі тварини, на гілках знайшли притулок птахи.

Таке дерево, що існувало до початку світу, в міфології називається світовим. А найголовніші істоти на ньому – два голуби і сивий сокіл. То не просто птиці. Це втілені у пташину подоби боги, які створили світ – заснували небо із сонцем, місяцем і зорями з синього та золотого каміння, а землю – із дрібного піску.

А ще давнішим є уявлення праслов'ян про світове яйце, з якого постає Всесвіт, або Бог-Творець, якому належить створити землю і все на ній... Недаремно деякі слов'янські племена вважали яйце символом життя. У християнстві й сьогодні яйце – головний символ Великоднього свята. Погляньте на українські великодні писанки. Ви бачите на них не тільки дивовижні візерунки, які за найдавнішими уявленнями мали магічну силу, але й зображення сонця, місяця, зірок, світового дерева, небесних оленів, коней, птахів та інше.

А звідки взялися на землі люди?

Найдавніші міфи твердять, що людей розмножила по світу птиця. Ота первісна птиця – Першоптах – голуб чи сокіл, як кажуть народні легенди.

Як же це відбулося?

Постала земля серед води, та покорила вона деревами і травою. Але сумним був світ без людського гомону. І тоді Першоптах, що мав у собі божественний вогонь, здатний запалити живу душу, злетів над лісом і вдарив блискавкою в сухий пеньок, що стримів на галявині. З того пенька постало тіло першого чоловіка, а з вогню Птаха-Бога – безсмертна людська душа.

За іншими легендами, тіло першочоловіка зробив Бог із глини. Однак глина – мертвий матеріал, і, щоб оживити людину, Творець схилився до неї й просто в уста вдихнув безсмертну душу.

13 Азія (Стародавній Ханаан) (сучасні території Лівану, Ізраїлю, Палестини, західної частини Йорданії, південно-західної частини Сирії)

БІБЛІЯ. СТАРИЙ ЗАПОВІТ*

Розділ 1

- 1 На початку сотворив Бог небо й землю.**
- 2 Земля ж була пуста й порожня та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами.**
- 3 І сказав Бог: «Нехай буде світло!» І настало світло.**

* Май на увазі, що біблійні тексти про створення світу лише умовно можна назвати міфологічними, адже ці тексти вважають священними, у їх правдивість вірить багато людей, зокрема тих, які сповідують християнство – одну з трьох світових релігій (поряд з буддизмом та ісламом).

4 І побачив Бог світло, що воно добре та й відділив Бог світло від темряви.

5 Назвав же Бог світло – день, а темряву назвав ніч. І був вечір і був ранок – день перший.

6 Тоді сказав Бог: «Нехай посеред вод буде твердь і нехай вона відділяє води від вод!»

7 І зробив Бог твердь і відділив води, що під твердю, від вод, що над твердю. Тож сталося так.

8 І назвав Бог твердь – небо. І був вечір і був ранок – день другий.

9 Тоді сказав Бог: «Нехай зберуться води, що під небом, в одне місце і нехай з'явиться суша». І так сталося.

10 І назвав Бог сушу – земля, а збір вод назвав морями. І побачив Бог, що воно добре.

11 Бог сказав: «Нехай земля зростить рослини: траву, що розсіває насіння, і плодові дерева, що родять плоди з насінням, за їхнім родом на землі». І так сталося.

12 І вивела земля з себе рослини: траву, що розсіває насіння за своїм родом, і дерева, що родять плоди з насінням у них, за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре.

13 І був вечір і був ранок – день третій.

14 Тоді сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній, щоб відділяти день від ночі й нехай вони будуть знаками для пір (року), для днів і років;

15 нехай будуть світила на тверді небесній, щоб освітлювати землю». І так сталося.

16 І зробив Бог два великі світила: світило більше – правити днем, а світило менше – правити ніччю, і зорі.

17 І примістив їх Бог на тверді небесній, щоб освітлювати землю,

18 та правити днем і ніччю і відділяти світло від темряви. І побачив Бог, що воно добре.

19 І був вечір і був ранок – день четвертий.

20 Тоді сказав Бог: «Нехай закишать води живими створіннями й нехай птаство літає над землею попід твердю небесною».

21 І сотворив Бог великих морських потвор і всілякі живі створіння, що повзають та кишать у воді, за їхнім родом, і всіляке птаство крилате за його родом. І побачив Бог, що воно добре;

22 і благословив їх Бог, кажучи: «Будьте плідні і множтеся та наповняйте воду в морях, і птаство нехай множитися на землі».

23 І був вечір і був ранок – день п'ятий.

24 Тоді сказав Бог: «Нехай земля виведе з себе живі створіння за їхнім родом: скотину, плазунів і диких звірів за їхнім родом». І сталося так.

25 І сотворив Бог диких звірів за їхнім родом, скотину за родом її, і всіх земних плазунів за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре.

26 Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірями й над усіма плазунами, що повзають на землі».

27 І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх.

28 І благословив їх Бог і сказав їм: «Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядковуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звіром, що рухається по землі».

29 По тому сказав Бог: «Ось я даю вам усяку траву, що розсіває насіння по всій землі, та всяке дерево, що приносить плоди з насінням: вони будуть вам на поживу.

30 Всякому ж дикому звірові, всякому небесному птаству, всьому, що повзає по землі й має в собі живу душу, я даю на поживу всяку зелень трав». І так сталося.

31 І побачив Бог усе, що створив: і воно було дуже добре. І був вечір і був ранок – день шостий.

Розділ 2

1 Так закінчено небо й землю з усіма її оздобами.

2 Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив був, і спочив сьомого дня від усього свого діла, що творив був.

3 І благословив Бог сьомий день і освятив його; того бо дня спочив Бог від усього свого діла, що творячи зробив був.

4 Таке було походження неба й землі, коли сотворено їх. – Коли Господь Бог творив небо й землю,

5 не було ще на землі ніякої польової рослини й не росла ще ніяка трава на полі, бо Господь Бог не посилав дощу на землю, і не було людини, щоб порати землю.

6 Але виходила волога з землі й напувала всю поверхню землі.

7 Тоді Господь Бог утворив чоловіка з земного порошу та вдихнув йому в ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою.

8 Господь Бог насадив сад у Едемі, на сході, й оселив там чоловіка, що його був утворив.

9 І виростив Господь Бог із землі всяке дерево, принадне на погляд і добре для поживи, і дерево життя посеред саду та й дерево пізнання добра й зла.

10 З Едему ж виходила ріка, щоб зрошувати сад, і звідти розділялась вона на чотири течії.

11 Ім'я першої – Пішон; це та, що обтікає весь Хавіла-край, де є золото.

12 А золото цього ж краю добре. Там же є пахуча смола й онікс-камінь.

13 Ім'я другої ріки – Гіхон; вона обтікає весь Куш-край.

14 Ім'я третьої ріки – Тигр; вона тече на схід від Ашшуру. Четверта ж ріка – Ефрат.

15 Узяв Господь Бог чоловіка й осадив його в Едемському саді по-рати його й доглядати його.

16 Та й дав Господь Бог чоловікові таку заповідь: «З усякого дерева в саду їстимеш;

17 з дерева ж пізнання добра й зла не їстимеш, бо того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмреш».

18 Тоді сказав Господь Бог: «Не добре чоловікові бути самому; сотворю йому поміч, відповідну для нього».

19 І сотворив Господь Бог з землі всіляких польових звірів і всіляких птахів піднебесних і привів їх до чоловіка побачити, як він назве їх; як саме чоловік назве кожне живе сотворіння, щоб воно так і звалось.

20 І дав чоловік назви всякій скотині, всякому птаству піднебесному і всякому звірові польовому, але для чоловіка не знайшлося помічі, йому придатної.

21 Тоді Господь Бог навів глибокий сон на чоловіка, і коли він заснув, узяв одне з його ребер і затулив те місце тілом.

22 Потім з ребра, що його взяв від чоловіка, утворив Господь Бог жінку і привів її до чоловіка.

23 І чоловік сказав: «Це справді кість від моїх костей і тіло від мого тіла. Вона зватиметься жінкою, бо її взято від чоловіка».

24 Так то полишає чоловік свого батька й матір і пристає до своєї жінки, і стануть вони одним тілом.

25 А були вони обоє, чоловік і його жінка, нагі, та (одне одного) не соромилися.

(Біблія. Старий заповіт. Переклад І. Хоменка)

Чому міфи різних народів подібні?

За всієї різноманітності міфів можна легко знайти багато спільного в міфах різних народів. Можна запропонувати декілька пояснень цієї спільності.

По-перше, пізнання світу давніми людьми відбувалося однаково, в його основі – спостереження за навколишньою природою, усвідомлення важливості якихось окремих явищ для життя людини, осмислення цього явища в образах і закріплення цього образу в традиціях, що передаються з покоління в покоління.

По-друге, на певній стадії розвитку людського суспільства найбільшою загрозою для життя і людини, і колективу були ті самі явища – перш за все природні катастрофи.

По-третє, ця схожість пояснюється спільним історичним корінням, походженням народів (за Ганною Германовською (*Міфологія. Енциклопедія для дітей. Харків: Фоліо, 2013*)).

Про давні та сучасні міфи

У давнину міф для людини був джерелом життєво важливої інформації, що передавалася від покоління до покоління. Саме тому люди безсумнівно вірили в історії, які прийшли до них від їхніх пращурів, були переконані в правдивості цих усних оповідей. Та і як давні люди могли не вірити цим історіям, якщо наукових знань у ті давні часи було ще обмаль.

Сьогодні ми, сучасні люди, найчастіше з посмішкою читаємо ці історії, адже розуміємо їхню неправдоподібність, наївність, а інколи і виразну казковість. Таке сприйняття нами давніх міфів є наслідком того, що нині ми знаємо набагато більше про світ і людину, ніж наші давні-давні предки. Але, підсміюючись над своїми пращурами, ми й самі інколи не відрізняємося від них, вірячи в міфи, які через незнання або неповне знання виникають у сучасному світі. Тож сьогодні слово «міф» часто пов'язують не лише з давнім жанром усної народної творчості, а й із сучасними хибними, не доведеними наукою уявленнями людей.

Найприкріше те, що давні міфи колись допомагали людям жити, а сьогоднішні – можуть завдавати шкоди, а інколи бути навіть небезпеч-

5 міфів про собак

- МІФ 1:** «Я буду давати своєму улюбленцю ласощі: він отримує задоволення від цього».
- МІФ 2:** «Це хороший корм, там багато м'яса – так написано на етикетці».
- МІФ 3:** «Якщо собака весь час просить їсти, значить, вона голодна».
- МІФ 4:** «Дрібним собакам потрібно стільки ж калорій, скільки великим».
- МІФ 5:** «Шоколад корисний для собак».

ними. Тож щоб не потрапити під вплив таких сучасних міфів, варто не приймати все на віру, а намагатися перевіряти сумнівну інформацію, знаходити всьому наукове пояснення, аналізувати й порівнювати джерела походження інформації, консультуватися з фахівцями тощо.

ІНСТРУКЦІЯ з підготовки презентації

1. На слайді 1 зазнач назву презентації, своє ім'я, прізвище та клас.
2. На слайді 2 розмісти стислу розповідь (3-4 речення) про те, як тобі вперше трапилося ознайомитися з міфами, зазнач, із якими саме.
3. На слайді 3 наведи інформацію з кількох джерел про те, що таке міфи і які вони бувають. Пам'ятай, що потрібно вказувати джерело, з якого запозичено інформацію.
4. На слайді 4 розташуй по центру назву певного міфу, який представиш докладніше на наступних слайдах, а також добери доречну ілюстрацію (картину, світлину) до нього. Не забудь зазначити автора зображення та джерело, звідки його взято.
5. На слайді 5 напиши короткий текст рекламного характеру, щоб зацікавити читачів цим міфом. Скористайся (за потреби) такими фразами: «неймовірні події», «вражаючі герої», «несподіваний поворот історії», «не залишить байдужим», «карколомні пригоди», «фантастична історія», «відкрити таємниці», «поринути в предковічні часи» тощо.
6. На слайді 6 наведи приклади відомих тобі екранізацій цього міфу (анімаційних чи художніх фільмів). Не забудь указати режисера стрічки. Якщо обраний тобою твір не екранізовано, опиши свої ідеї щодо того, як він може стати джерелом натхнення для режисерів.
7. На слайді 7 наведи друковані / електронні джерела, де було розміщено текст цього міфу, аби всі, хто зацікавиться твоєю презентацією, знали, де можна знайти й прочитати цей текст.

БАЙКИ

ЕЗОП

(VI ст. до н. е.)

Вовк і Ягня

Вовк побачив, що Ягня п'є воду з річки, і хотів знайти якийсь слушний привід, щоб його з'їсти. Отже, хоч він стояв і вище по течії, але почав обвинувачувати Ягня, що воно каламутить йому воду й не дає пити. Ягня відповідало, що воно п'є, торкаючись води тільки краєчком губ, і що, зрештою, воно, стоячи внизу, не може йому каламутити воду. Тоді Вовк зауважив:

- Минулого року ти зневажило мого батька.
- Мене тоді й на світі не було, – відповіло Ягня.

Але Вовк сказав йому:

- Хоч би як ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм.

Так навіть справедливий захист не має сили для тих, хто заповзявся чинити кривду.

(Переклад Юрія Мушака)

ФЕДР

(бл. 15 р. до н. е. – бл. 70 р. н. е.)

Вовк та Ягня

Ягня і Вовк до річки підійшли колись
 Напитися води. Вовк, звісно, вище став,
 Ягня за течією нижче. А проте,
 Знайшов до сварки душогубець зачіпку.
 «Ти що, – озвався, – каламутиш воду тут,
 Де я звик пити?» Злякане Ягня на те:
 «Цього не може бути, бо вода тече
 Від тебе, Вовче, у моєму напрямку!»
 Слова правдиві Сірого розсердили:
 «А хто ж півроку тому ображав мене?»
 Ягня: «Тоді я ще й не народилося!»
 «Не ти – твій батько, отже, досолив мені!» -

Нарешті мовив Вовк і розідрав Ягня.
Написано цю байку про людей, які
Облудою невинних прагнуть знищити.

(Переклад Володимира Литвинова)

ЖАН ДЕ ЛАФОНТЕН

(1621–1695)

Вовк і Ягня

Розповім вам байку, з котрої пізнаєте, що хто сильніший, того правда і воля на світі. Було се так:

Одно Ягня пішло до річки напиться водички. Втім надбіг голодний Вовк, що шукав поживи. Він побачив молоденьке, товстеньке Ягнятко і аж йому очі засвітилися з утіхи.

– Ось і смачна перекуска! – подумав собі та й пустився до Ягняти. Але щоби виправдати свою напасть, крикнув він люто:

– Як смієш ти каламутити мою воду?! За се зухвальство жде тебе тяжка кара!

– О пане ласкавий! – залебеділо затривожене Ягня. – Таж я п'ю воду за якихось двадцять кроків пониже від Вашої Милості. То як же можу скаламутити Вам воду?

– Ади, щеня! Воно ще сміє завдавати мені брехню в живі очі! Та ж ти, мерзенне, ще торік мене зневажало!

– Ах Господи! – промовило Ягня з плачем і дрижало з великого страху. – Як же я могло Вас, Добродію, торік зневажати, коли мене ще тоді й на світі не було...

– Не було? Ну, то се певно вчинив твій брат!

– Тай братчика я не маю ані одного...

– Се мені байдуже, маєш чи не маєш! – гримав далі Вовк. – А все-таки хтось з твоєї родини. Хіба ж я не знаю, що ви всі: і ваші пастухи, і ваші собаки раді би мене в ложці води втопити! За се я мушу на тобі помститися.

І по тих словах вхопив Ягня та затаскав у глибину лісу. Там його задушив і пожер без всяких скарг...

Так само поступають сильні цього світу зі слабшими!

(Байки Жана де Лафонтена у перекладі Любомира Селянського)

(Текст байки подано за сучасним правописом)

ІВАН КРИЛОВ

(1769–1844)

Вовк та Ягня

(1808)

У сильного безсилий винен завсігди:
 Багато прикладів з історії ми знаєм.
 Та ми історій не складаєм,
 А в байці можемо це розповісти.
 У спеку до струмка зайшло Ягня напитись;
 І треба ж тут біді случитись,
 Що поблизу тих місць голодний Вовк бродив.
 Ягнятко бачить він і хоче поживитись,
 Та він цьому надать законних прав хотів
 І каже: «Як, нахабо, смієш ти мутити
 Потік цей прохолодний мій,
 Напій
 Піском бруднити?
 За це-бо, далебі,
 Зірву я голову тобі!» –
 «Якщо пресвітлий Вовк дозволить,
 Насмілюся сказати, що воду в ручаю
 На кроків сто я нижче Вовка п'ю;
 І гніватися він даремно зволить,
 Бо каламутити пиття ніяк не можу я». –
 «Так це брехня моя?
 Негіднику! Звідкіль таке нахабство в світі?
 Пригадую, як ти в позаторішнім літі
 Зі мною надто грубий був:
 Цього я, друже мій, ще не забув!» –
 «Та зглянься, і року ще нема мені від роду», –
 Промовило Ягня. «То, певно, був твій брат». –
 «Не маю я братів». – «То, може, кум чи сват,
 Чи інший хто-небудь із вашого ж бо роду.
 Самі ви, ваші пси і ваші пастухи
 Мене б воліли збути,
 І шкодите мені ви всі по змозі всюди:
 Та розквітаюсь я за ваші всі гріхи!» –
 «Ах, чим же винен я?»

– «Мовчи, гоноровисте!
 Чи час тут розбирать провини всі, щеня?
 Ти винен тим уже, що захотів я їсти».
 Сказав – і в темний ліс Вовк поволік Ягня.
(Переклад Миколи Терещенка)

ЛЕОНІД ГЛІБОВ
 (1827–1893)
Вовк та Ягня
 (1854)

На світі вже давно ведеться,
 Що нижчий перед вищим гнеться,
 А більший меншого кусає та ще й б'є –
 Затим що сила є...
 Примір не довго б показати,
 Та – цур йому! Нащо чіпать?..
 А щоб кінці як-небудь поховать,
 Я хочу байку розказати.
 Улітку, саме серед дня,
 Пустуючи, дурне Ягня
 Само забилося до річки –
 Напитися водички.
 От чи пило, чи ні – глядить:
 Аж суне Вовк – такий страшенний
 Та здоровенний!
 Та так прямисінько й біжить
 До бідного Ягняти.
 Ягняті нікуди тікати;
 Стоїть, сердешне, та дрижить...
 А Вовк, неначе комісар, кричить
 (Він, щоб присікаться, знайшов причину):
 – Нащо се ти, собачий сину,
 Тут каламутиш берег мій
 Та квапиш ніс поганий свій
 У чистую оцюю воду?
 Та я тобі за сую шкоду
 Ти знаєш, що зроблю?..
 Як муху, задавлю!

– Ні, паночку, – Ягня йому мовляє, –
Водиці я не сколотив,
Бо ще й не пив;
А хоч би й пив, то шкоди в тім немає,
Бо я стою зовсім не там,
Де треба пити вам,
Та ще й вода од вас сюди збігає...
– Так себто я брешу? – тут Вовк йому гукнув. –
Чи бач! Ще і базікать стало...
Такого ще поганця не бувало!..
Здається, ти й позаторік тут був
Та капості мені робив... Тривай же!
Ти думаєш, що я забув?
– Помилуйте! – йому Ягнятко каже, –
На світі я ще й году не прожив.
– Так брат твій був.
– Нема братів.
– Так, може, батько,
Коли не дядько...
Або ж хто-небудь з ваших був...
Хіба не знаю я, не чув,
Що ви усі мене б із'їли,
Якби вловили?
Собаки й вівчарі твої,
Усі ви – вороги мої:
Од вас мені життя немає...
Ще мало я терпів?
– Так чим же я вам досадив? –
Ягнятко, плачучи, питає.
– Цить, капосне! Либонь, не знає...
Ще й огризається, щеня!
Що ти за птиця?! Ти – Ягня!
Як сміло ти мене питати?
Вовк, може, їсти захотів!..
Не вам про тє, дурням, знати! –
І – Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про тє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан... йому не слід...

БАЙКИ ЕЗОПА

Крук і Лисиця

Крук украв шматок м'яса і сів на якесь дерево. Побачила це Лисиця і захотіла відібрати м'ясо. Вона стала перед Круком і почала вихваляти його велич і красу, кажучи, що йому найбільше з усіх годилося б царювати над птахами, і це сталося б напевно, коли б він мав голос.

Крук хотів похвалитися, що голос у нього є, закрикав і випустив м'ясо. Лисиця підбігла, схопила м'ясо і сказала: «О Круче, коли б ти мав також розум, тобі більше не бракувало б нічого, щоб стати царем».

Ця байка стосується нерозумної людини.

Мурашки й Цикади

Мурашки взимку сушили на сонці вогке збіжжя, коли до них підійшла голодна Цикада й попросила, щоб їй дали їсти. Тоді вони спитали її, чому вона не заготувала собі харчів улітку, а вона їм: «Мені все було ніколи, я співала». На це Мурашки, сміючись, відповіли: «Якщо ти співала влітку, то потанцюй узимку».

Не слід зневажати нічого, щоб згодом не довелося шкодувати.

Лисиця і виноград

Молода Лисиця побачила, що з виноградної лози звисають грона, і захотіла дістати їх, але не змогла. Відходячи, сказала сама до себе:

– Вони кислі!

Так і в людей буває. Коли хто неспроможний досягти чогось, посилається на обставини.

Галка і голуби

Був холодний зимовий день. Усюди лежали кучугури снігу. Вітер пронизливо свистів між голими деревами, й бідолашні птахи трусилися з холоду. Одна галка літала лісом, шукаючи поживи, але нічого не знаходила, крім снігу.

«Як залишуся тут, сконаю з голоду, – подумала вона. – Полечу-но до села. Там усе-таки можна пожитися недоїдками або забратися до когось у клуню».

Прилетівши в село, галка побачила в одному дворі гарненьку високу хатку, біля якої ходили голуби й дзьобали зерно.

«Добре живеться голубам, – заздро подумала галка. – Була б я голубка, то й мені гаразд би велося... А чом би не стати голубкою?! Пофарбуюся в білий колір – та й край! Голуби матимуть мене за свою. Тоді буду завжди сита».

Галка зразу знялася й полетіла. Знайшла яму з вапном та й почала білитися. Раз пірнула у вапно, другий, і третій... А тоді полетіла до криниці, зазирнула у воду.

– Геть-чисто голубка! – радісно вигукнула вона. – Віднині їстиму, питиму з голубами скільки схочу та й лишуся з ними назавжди. Матиму тепле гніздо, буду завжди вільна, схочу – полечу в гори, схочу – в поле! Житиму з голубами й горя не знатиму! З галками не буду більше водитися! Як тільки я досі жила з ними?!

Та й подалася хутенько до голубника. Голуби побачили білу пташку й прийняли до гурту як свою.

Допалася галка до зерна, їла скільки хотіла; так напхала воло, що не могла більше й зернини ковтнути. Наївшись, підвела голову й сказала сама до себе:

– Ще ніколи не була така сита! їй-право, добре бути голубкою! Кілька день галка жила в голубнику, їла й пила з голубами та тішилася з такого життя. Аж якось, прокинувшись уранці, побачила чисте, безхмарне небо.

Забула галка, що вона голубка, й голосно закричала:

– Кра-кра-кра! Який гарний день! Кра-кра!

– Хто це? – здивувалися голуби. – Це не голубиний голос. Мабуть, чужий птах є між нами.

– Он він! – вигукнуло мале голуб'ятко, показуючи на галку.

– Що ти тут робиш? – спитала в галки мати-голубка. – Лети собі, пташко, до свого дому й не вертайся сюди! Ми не приятелюємо з брехливими птахами!

– Правду кажеш! – вигукнули всі голуби.

– Нам чужинців не треба!

І присоромлену, ображену галку вигнали з голубника.

«Що ж, – подумала вона, – така моя доля. – Полечу краще до своєї родини. Хоч життя там не таке, як у голубнику, – все-таки серед свого роду. А рід для птаха потрібніший за їжу».

Дісталася галка до лісу.

– Кра-кра-кра! – закричала здалеку до своїх родичів. – День добрий! Як чудово нині сонечко сяє, еге ж?

Галки, повилазивши з гнізд, сиділи на гілках.

– Кра-кра-кра! Що воно за птах кричить по-нашому? То ж не галка, – загомоніли вони.

– Як це не галка! – обурилася та. – Ви що, з глузду з'їхали? Я така сама галка, як і ви.

– Ха-ха-ха! – зареготали галки. – Ха-ха-ха! Гляньте на неї! Справжнісінька галка! Чи ж бачив хто галку, білу, як голубка? Ха-ха-ха. Лети собі, птахо, куди летіла, ми із зайдами не водимось! Лети на свою половину лісу, а тут здавна жили наші батьки, діди, й ми тут господарюємо! Забирайся геть!

Самотня, зневажена всіма, полетіла галка лісом, примовляючи!

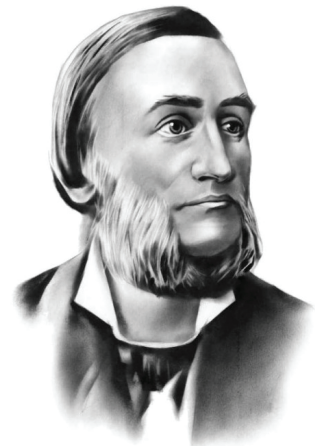
– Не подобалося тобі жити між своїми, ділити радощі й горе, зреклася свого, полетіла шукати кращого... Захотіла неправдою жити, тож тепер і май: чужі вигнали й свої відцуралися. І слушно вчинили – сама у всьому винна.

Отак завжди буває: хто свого зречеться, того й свої цураються, і чужі не приймають.

БАЙКИ ЛЕОНІДА ГЛІБОВА

Муха й Бджола (1864–1872)

Весною Муха-ледащиця
Майнула у садок
На ряст, на квіти подивиться,
Почуть Зозулин голосок.
От примостилаь на красолі
Та й думає про те,
Що як то гарно жить на волі,
Коли усе цвіте.
Сидить, спесиво поглядає,
Що робиться в садку;
Вітрець тихесенько гойдає,
Мов панночку яку...
Побачила Бджолу близенько.
– Добридень! – каже їй, –
Оддиш хоч трохи, моя ненько,
Сідай отут мерщій.
– Та ніколи мені сидіти, –
Одвітує Бджола, –
Вже час до пасіки летіти:
Далеко від села.
– Яка погана, – Муха каже, –
На світі доленька твоя:

Леонід Глібов
(1827—1893)

Раненько встане, пізно ляже...
 Мені б отак – змарніла б я,
 За тиждень би головоньку схилила
 Мое життя, голубко мила, –
 Талан як слід:
 Чи де бенкет, чи де обід,
 Або весіллячко, родини, –
 Такої гарної години
 Ніколи не втрачу я:
 І їм, і ласую доволі, –
 Не те, що клопоти у полі
 І праця бідная твоя! –
 На річ таку Бджола сказала:
 – Нехай воно і так,
 Та тільки он що я чувала:
 Що Муху зневажає всяк,
 Що де ти не поткнешся
 Або до страви доторкнешся, –
 Тебе ганяють скрізь:
 Непрохана не лізь. –
 Стару новинку, – каже Муха, –
 Деся довелось тобі почути!..
 Запевне, дурень дурня слуха...
 Велике діло – проженуть!
 Не можна в двері – я в квартиру
 Або пролізу в іншу дірку –
 І зась усім!
 Нехай ся байка мухам буде,
 Щоб не сказали часом люди,
 Що надокучив їм.

Лисиця-жалібниця (1891)

У тихому гаю Лисичка щастя мала,
 Як у своїм добрі, жила, гуляла;
 Ніхто її там не лякав,
 І вдень, і ввечері там соловей співав,
 І пташки пурхали, зозуленька кувала;
 Скрізь зеленіло, все цвіло;
 Так гарно, любо там було.
 Лисиця так собі казала:
 – От де по правді можна жити
 І доленьку хвалить,

В добрі кохаться, всіх любити,
 Ніколи зла і кривди не чинити! –
 Якби ж то правдонька щербата не була,
 То, може, й справді б так жила.
 Раз, на калині недалечко,
 Угледіла вона гніздечко;
 Сиділи пташки там.
 – Ох, – каже, – як не гріх котам
 Таких малесеньких, безвинних не жаліти!
 І їм же хочеться на світі жити...
 Ну, вже коти! Десь на лихо вони
 Вродились, вражії сини,
 Не тільки вдень, вночі поживу бачуть,
 Не бачать тільки, як горюють в світі, плачуть...
 Зажерливих пройдисвітів таких
 Я перевішала б усіх... –
 І жалібниця щось сказати ще хотіла,
 Аж пташки із гнізда додолу якось ляп,
 Лисичка зараз хап та хап –
 Прехорошенько всіх поїла...
 Як жалібно співати почала,
 А он на що звела!
 Лукавий чоловік словами нас голубить,
 Неначе всіх і жалує, і любить,
 Для правди, для добра живе,
 Як по воді пливе;
 А ближче придивись ти –
 І видно, що виля хвостом:
 Помажу, мов, медком,
 Солодше буде з'їсти.

Жаба й Віл (1872)

Раз Жаба вилізла на берег подивиться
 Та й трошечки на сонечку погріється.
 Побачила Вола
 Та й каже подрузі тихенько
 (Вигадлива була!):
 – Який здоровий, моя ненько!
 Ну що, сестрице, як надмусь,
 То й я така зроблюсь?
 От будуть жаби дивуватися!
 – І де вже, сестро, нам рівняться... –

Казать їй друга почала;
 А та не слуха... дметься... дметься...
 – Що, сестро, як тобі здається,
 Побільшала хоч трохи я?
 – Та ні, голубонько моя!
 – Ну, а теперечки? Дивися!
 – Та годі, сестро, схаменися!
 Не слуха Жаба, дметься гірш,
 Все думає, що стане більш.
 Та й що, дурна, собі зробила?
 З натуги луснула – та й одубіла!
 Такі і в світі жаби є,
 Прощайте, ніде правди діти;
 А по мені – найлучче жити,
 Як милосердний Бог дає.

Щука
 (1858)

На Щуку хтось бомагу в суд подав,
 Що буцім би вона такеє виробляла,
 Що у ставу ніхто життя не мав:
 Того заїла в смерть, другого обідрала.
 Піймали Щуку молодці
 Та в шаплиці
 Гуртом до суду притаскали,
 Хоча чуби й мокренькі стали.
 На той раз суддями були
 Якіїсь два Осли,
 Одна нікчемна Шкапа
 Та два стареньких Цапа, –
 Усе народ, як бачите, такий
 Добрячий та плохий.
 За стряпчого, як завсігди годиться,
 Була приставлена Лисиця...
 А чутка у гаю була така,
 Що ніби Щука та частенько,
 Як тільки зробиться темненько,
 Лисиці й шле то щупачка,
 То сотеньку карасиків живеньких
 Або линів гарненьких...
 Чи справді так було, чи, може, хто збрехав
 (Хто ворогів не мав!), –
 А все-таки катюзі,

Як кажуть, буде по заслuzі.
 Зійшлися судді, стали розбирать:
 Коли, і як воно, і що їй присудити?
 Як не мудруй, а правди нігде діти.
 Кінців не можна поховать...
 Недовго думали – рішили
 І Щуку на вербі повісити звеліли,
 – Дозвольте і мені, панове, річ держать!
 Тут обізвалася Лисиця. –
 Розбійницю таку не так судить годиться:
 Щоб більше жаху їй завдать
 І щоб усяк боявся так робити, –
 У річці вражу Щуку утопити! –
 Розумна річ! – всі зачали гукать,
 Послухали Лисичку
 І Щуку кинули – у річку.

ФАРБОВАНІЙ ШАКАЛ

(Індійська народна казка)

В одній лісистій країні жив шакал на ім'я Чандарава. От якось, знемагаючи від голоду, він прибіг до міста, аби чимсь поживитися. Міські собаки помітили його й страшенно завалували, погналися за ним і почали шарпати за боки гострими зубами. Рятуючи своє життя, він, геть покусаний, забіг по дорозі в будинок фарбаря, де стояв великий чан, повний синьої фарби. Ховаючись від переслідувачів, шакал ускочив туди і зробився такий синій, що собаки його не впізнали й порозбігалися. Чандарава подався світ за очі і зрештою прибився до лісу. Він був не схожий сам на себе, бо ж синя фарба надала йому зовсім іншої масті. Кажуть так:

Вапно і дурень, жінка й рак, як вчепляться – не відірвать, –

Акула рибу проковтне – гай-гай, не випустить її.

Побачивши цього дивного звіра із синьою, як у Шиви, шиєю, всі лісові жителі – леви, тигри, пантери, вовки та інші хижаки, сповнені неймовірного страху, кинулися врозтіч, примовляючи: «Хтозна, яку штуку втне цей заброда. Краще нам забігти від нього безвісти». Недарма кажуть:

Якщо не знають, ждять на що, про рід не знають і про міць,

Кому довіритись і як, всяк свій талан знаходить сам.

Чандарава збагнув, що вони перебувають у полоні страху, тож сказав: «О звірі, чому це ви, угледівши мене, стали розбігатися? Вам нема чого боятись! Сам Брахман, сотворивши мене сьогодні, звелів:

“Там, де звірі не мають повелителя, віднині я тебе оголошую раджею над усіма ними, і хай титулом твоїм буде раджа Какудрума”. От я сюди й прибув, звірі, щоб прихистити вас під покровом парасольки моєї влади. Звуть мене Какудрума, а народився я в Тримир’ї». По цих словах леви, тигри та інші тварини заволали до нього: «Повелівай, володарю!» Тоді він надав левові чину головного радника, тигра призначив постільним, пантері доручив охороняти скриню, а вовка поставив вартовим біля входу. З родичами своїми – шакалами – він навіть розмови не заводив, а просто вигнав їх у ший, от і все. У царстві було так заведено: леви та інші звірі, промишляючи полюванням, усю здобич приносили йому, а він з висоти своєї царської влади розподіляв її поміж підлеглими.

Одного разу, прибувши на зібрання ради, Какудрума почув, що десь удалині страшенно завиває зграя шакалів. У нього від щастя навіть шерсть настовбурчилась, а в очах заблискотіли сльози радості. Не в змозі стриматись, він схопився і сам почав голосно вити. Здивовані звірі вмить усе второпали і засоромлено похнюпили голови. Оговтавшись, загомоніли: «Ну й обдурих же нас пройдисвіт. Це ж усього-навсього нікчемний шакал, якого слід розшматувати!»

Той з переляку хотів було тікати, але не встиг: леви та його підручні роздерли шакалика на дрібні шматочки.

Переклад Ігоря Серебрякова

Іван Франко

ФАРБОВАНІЙ ЛИС

Жив собі в однім лісі Лис Микита, хитрий-прехитрий. Кілька разів гонили його стрільці, травили його псами, заставляли на нього заліза або підкидали йому затроєного м’яса, нічим не могли йому доїхати кінця. Лис Микита кпив собі з них, оминав усякі небезпеки, ще й інших своїх товаришів остерігав. А вже як вибрався на лови – чи то до курника, чи до комори, то не було смілішого, вигадливішого та зручнішого злодія над нього. Дійшло до того, що він не раз у білий день вибирався на полювання і ніколи не вертав з порожніми руками.

Се незвичайне щастя і та його хитрість зробили його страшенно гордим. Йому здавалося, що нема нічого неможливого для нього.

– Що ви собі думаєте! – величався він перед своїми товаришами. – Досі я ходив по селах, а завтра в білий день піду до міста і просто з торговиці Курку вкраду.

– Ет, іди, не говори дурниць! – уговкували його товариші.

– Що, дурниць! Ану, побачите! – решетився Лис.

– Побачимо або й не побачимо. Там пси купами по вулицях ходять, то вже хіба б ти перекинувся в Блоху, щоб тебе не побачили і не роздерли.

– От же побачите, і в Блоху не перекинуся, і не розідруть мене! – товк своє Лис і поклав собі міцно зараз завтра, в сам торговий день, побігти до міста і з торговиці вхопити Курку.

Але сим разом бідний Микита таки перечеислився. Поміж коноплі та кукурудзи він заліз безпечно аж до передмістя; огородами, пере-скакуючи плоти та ховаючися між яриною, дістався аж до середмістя. Але тут біда! Треба було хоч на коротку хвилю вискочити на вулицю, збігати на торговицю і вернути назад. А на вулиці і на торговиці крик, шум, гармидер, вози скриплять, колеса туркочуть, коні гримлять копитами, свині квичуть, жиди шваркочуть, селяни гойкають – одним словом, клекіт такий, якого наш Микита і в сні не бачив, і в гарячці не чував.

Але що діяти! Наважився, то треба кінчити те, що зачав. Посидівши пару годин у бур'яні коло плоту, що притикав до вулиці, він освоївся трохи з тим гамором. Позбувшись першого страху, а надто роздивившись потроху, куди і як найліпше бігти, щоб досягнути свою ціль, Лис Микита набрав відваги, розбігся і одним духом скочив через пліт на вулицю. Вулицею йшло і їхало людей багато, стояла курява. Лиса мало хто й запримітив, і нікому до нього не було діла. «От Пес так Пес», – думали собі люди. А Микита тому й рад. Знітився, скулився та ровом як не чкурне просто на торговицю, де довгим рядом сиділи жінки, держачи на решетах, у кошах і кобелях на продаж яйця, масло, свіжі гриби, полотно, сім'я, курей, качок і інші такі гарні речі.

Але не встиг він добігти до торговиці, коли йому настрічу біжить Пес, з іншого боку надбігає другий, там видить третього. Псів уже наш Микита не здурить. Зараз занюхали, хто він, загарчали та й як не кинуться до нього! Господи, яке страхіття! Наш Микита скрутився, мов муха в окропі: що тут робити? куди дітися? Недовго думаючи, він шмигнув у найближчі отворені сіни, а з сіней на подвір'я. Скулився тут і роздивляється, куди б то сховатися, а сам надслухує, чи не біжать пси. Ого! Чути їх! Уже близько!

Бачить Лис, що на подвір'ї в куті стоїть якась діжа. От він, недовго думаючи, скік у діжу та й сховався.

Щастя мав, бо ледве він щез у діжі, коли надбігли пси цілою купою, дзявкаючи, гарчачи, нюхаючи.

– Тут він був! Тут він був! Шукайте його! – кричали передні.

Ціла юрба кинулася по тісненькім подвір'ї, по всіх закутках, порпають, нюхають, дряпають – Лиса ані сліду нема. Кілька разів підходили й до діжі, але негарний запах, який ішов від неї, відгонював їх. Вкінці, не знайшовши нічого, вони побігли далі. Лис Микита був урятований.

Урятований, але як!

У діжі, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густо на олії розведеної фарби. Бачите, в тім домі жив маляр, що малював покої, паркани та садові лавки.

Власне завтра мав малювати якийсь великий шмат паркану і відразу розробив собі цілу діжу фарби та й поставив її в куті на подвір'ї, щоб мав на завтра готову. Вскочивши в сю розчину, Лис Микита в першій хвилі занурився в неї з головою і мало не задушився. Але потім, діставши задніми ногами дна бочки, став собі так, що все його тіло було затоплене в фарбі, а тільки морда, також синьо помальована, трошечки вистирчала з неї. Отак він вичекав, поки минула страшна небезпека. Серце у бідолахи билосся сильно, голод крутив кишки, запах олії майже душив його, але що було діяти! Слава богу, що живий! Та й то ще хто знає, що буде. Ану ж надійде господар бочки і застане його тут?

Але й на се не було ради. Майже вмираючи зо страху, бідний Лис Микита мусив сидіти в фарбі тихо аж до вечора, знаючи добре, що якби тепер, у такім строї, появився на вулиці, то вже не пси, але люди кинуться за ним і не пустять його живого. Аж коли смерклося, Лис Микита прожогом вискочив із своєї незвичайної купелі, перебіг вулицю і, не спостережений ніким, ускочив до садка, а відси бур'янами, через плоти, через капусти та кукурудзи чкурнув до лісу. Довго ще тяглися за ним сині сліди, поки фарба не обтерлася трохи або не висхла. Вже добре стемнілося, коли Микита добіг до лісу, і то не в тім боці, де була його хата, а геть у противнім. Був голодний, змучений, ледве живий. Додому треба було ще бігти зо дві милі, але на се у нього не ставало вже сили. Тож, покріпившись трохи кількома яйцями, що знайшов у гнізді Перепелиці, він ускочив у першу-ліпшу порожню нору, розгорнув листя, зарився у ньому з головою і заснув справді, як по купелі.

Чи пізно, чи рано встав він на другий день, сього вже в книгах не записано, – досить, що, вставши з твердого сну, позіхнувши смачно і сплюнувши тричі в той бік, де вчора була йому така немила пригода, він обережненько, лисячим звичаєм, виліз із нори. Глип-глип! Нюх-нюх! Усюди тихо, спокійно, чисто. Заграло серце в лисячій груді. «Саме добра пора на полювання!» – подумав. Але в тій хвилі зирнув на себе – господи! Аж скрикнув неборачисько. А се що таке? З переляку він кинувся тікати, але ба, сам від себе не втечеш! Зупинився і знов

придивляється: та невже се я сам? Невже се моя шерсть, мій хвіст, мої ноги? Ні, не пізнає, не пізнає, та й годі! Якийсь дивний і страшний звір, синій-синій, з препоганим запахом, покритий не то лускою, не то якимись колючими гудзами, не то їжовими колючками, а хвіст у нього – не хвіст, а щось таке величезне і важке, мов довбня або здоровий ступернак, і також колюче.

Став мій Лис, оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхує, пробує обтріпатися – не йде. Пробує обкачатися в траві – не йде! Пробує дряпати з себе ту луску пазурами – болить, але не пускає! Пробує лизати – не йде! Надбіг до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися з фарби, – де тобі! Фарба олійна, через ніч у теплі засохла добре, не пускає. Роби що хочеш, небоже Микито!

В тій хвили де не взявся Вовчик-братик. Він ще вчора був добрий знайомий нашого Микити, але тепер, побачивши нечуваного синього звіра, всього в колючках та гудзах і з таким здоровенним, мов із міді вилитим, хвостом, він аж завив з переляку, а отямившись, як не пішов удирати – ледве хлипає! Подибав у лісі Вовчицю, далі Ведмедя, Кабана, Оленя – всі його питають, що з ним, чого так утікає, а він тільки хлипає, баньки витріщив та, знай, тільки лепоче:

- Он там! Он там! Ой, та й страшне ж! Ой, та й люте ж!
- Та що, що таке? – допитують його свояки.
- Не знаю! Не знаю! Ой, та й страшенне ж!

Що за диво! Зібралось довкола чимало звіра, заспокоюють його, дали води напитися. Мавпа Фрузя вистригла йому три жмільки волосся з-між очей і пустила на вітер, щоб так і його переполох розвіявся, але де тобі, все дарма. Бачачи, що з Вовком непорадна година, звірі присудили йти їм усім у той бік, де показував Вовк, і подивитися, що там таке страшне. Підійшли до того місця, де все ще крутився Лис Микита, зирнули собі ж та й кинулися врозтіч. Де ж пак! Такого звіра ні видано ні чувано, відколи світ світом і ліс лісом. А хто там знає, яка у нього сила, які в нього зуби, які кігті і яка його воля?

Хоч і як тяжко турбувався Лис Микита своєю новою подобою, а все-таки він добре бачив, яке вражіння зробила та його подоба зразу на Вовка, а отес тепер і на інших звірів.

«Гей, – подумав собі хитрий Лис, – та се не кепсько, що вони мене так бояться! Так можна добре виграти. Стійте лишень, я вам покажу себе!»

І, піднявши вгору хвіст, надувшись гордо, він пішов у глиб лісу, де знав, що є місце сходи́н для всеї лісової людності. Тим часом гомін про нового нечуваного і страшного звіра розійшовся геть по лісі. Всі звірі, що жили в тім лісі, хотіли хоч здалека придивитися новому гостеві, але ніхто не смів приступити ближче. А Лис Микита мов і не

бачить сього, йде собі поважно, мов у глибокій задумі, а прийшовши насеред звірячого майдану, сів на тім пеньку, де звичайно любив сідати Ведмідь. Сів і жде. Не минуло й півгодини, як довкола майдану нагромадилося звірів і птахів видимо-невидимо. Всі цікаві знати, що се за поява, і всі бояться її, ніхто не сміє приступити до неї. Стоять здалека, тремтять і тільки чекають хвилі, щоб дати драпака.

Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво:

– Любі мої! Не бійтеся мене! Приступіть ближче, я маю вам щось дуже важне сказати.

Але звірі не підходили, і тільки Ведмідь, ледво-не-ледво переводячи дух, запитав:

– А ти ж хто такий?

– Приступіть ближче, я вам усе розповім, – лагідно і солодко говорив Лис. Звірі трохи наблизилися до нього, але зовсім близько не важилися.

– Слухайте, любі мої, – говорив Лис Микита, – і тіштеся! Сьогодні рано святий Миколай уліпив мене з небесної глини – придивіться, яка вона блакитна! І, ожививши мене своїм духом, мовив:

– Звіре Остромисле! В звірячім царстві запанував нелад, несправедливий суд і неспокій. Ніхто там не певний свого життя і свого добра. Іди на землю і будь звірячим царем, заводи лад, суди по правді і не допускай нікому кривдити моїх звірів!

Почувши се, звірі аж у долоні сплеснули.

– Ой господи! Так се ти маєш бути наш добродій, наш цар?

– Так, дітоньки, – поважно мовив Лис Микита.

Нечувана радість запанувала в звірячім царстві. Зараз кинулися робити порядки. Орли та яструби наловили курей, вовки та ведмеді нарізали овець, телят і нанесли цілу купу перед нового царя. Сей узяв часточку собі, а решту по справедливості розділив між усіх голодних. Знов радість, знов оклики зачудування і подяки. От цар! От добродій! От премудрий Соломон! Та за таким царем ми проживемо віки вічисті, мов у бога за дверми!

Пішли дні за днями. Лис Микита був добрим царем, справедливим і м'якосердним, тим більше, що тепер не потребував сам ходити на лови, засідати, мордувати. Все готове, зарізане, навіть обскубане і обпатране, приносили йому услужні міністри. Та й справедливість його була така, як звичайно у звірів: хто був дужчий, той ліпший, а хто слабший, той ніколи не виграв справи.

Жили собі звірі під новим царем зовсім так, як і без нього: хто що зловив або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голоден. Кого вбили стрільці, той мусив загинути, а хто втік, той богу дякував, що жиє.

А проте всі були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя, а надто так неподібного до всіх інших звірів.

І Лис Микита, зробившись царем, жив собі, як у бога за дверми. Тільки одного боявся, щоб фарба не злізла з його шерсті, щоби звірі не пізнали, хто він є по правді. Для того він ніколи не виходив у дощ, не йшов у гущавину, не чухався і спав тільки на м'якій перині. І взагалі він пильнував, щоб нічим не зрадити перед своїми міністрами, що він є Лис, а не жаден звір Остромисл.

Так минув рік. Надходили роковини того дня, коли він настав на царство. Звірі надумали святкувати врочисто той день і справити при тій нагоді великий концерт. Зібрався хор з лисів, вовків, ведмедів, уложено чудову кантату, і вечором по великих процесіях, обідах і промовах на честь царя хор виступив і почав співати. Чудо! Ведмеді ревли басом, аж дуби тряслися. Вовки витягали соло, аж око в'януло. Але як молоді лисички в народних строях задзявкотіли тоненькими тенорами, то цар не міг витримати. Його серце було переповнене, його обережність заснула, і він, піднявши морду, як не задзявкає й собі по-лисячому!

Господи! Що стало? Всі співаки відразу затихли. Всім міністрам і слугам царським відразу мов полуда з очей спала. Та се Лис! Простісінський фарбований Лис! Ще й паскудною олійною фарбою фарбований! Тьфу! А ми собі думали, що він не знати хто такий! Ах ти, брехуне! Ах ти, ошуканче!

І, не тямлячи вже ані про його добродійства, ані про його величну мудрість, а люті тільки за те, що так довго давали йому дурити себе, всі кинулися на нещасного Лиса Микиту і розірвали його на шматочки. І від того часу пішла приповідка: коли чоловік повірить фальшивому приятелеві і дасть йому добре одуритися; коли який драбуга отуманить нас, обідре, оббреше і ми робимося хоть дрібку мудрішими по шкоді, то говоримо: «Е, я то давно знав! Я на нім пізнався, як на фарбованім Лисі».

ЛИСИЧКА ТА ЖУРАВЕЛЬ

(Українська народна казка)

Були собі лисичка та журавель. Ото й зустрілися якось у лісі. Та такі стали приятелі!

Кличе лисичка журавля до себе в гості:

– Приходь, – каже, – журавлику, приходь, лебедику! Я для тебе – як для себе.

От приходить журавель на ласкаві запросини.

А лисичка наварила кашки з молоком, розмазала по тарілці та й припрошує:

– Призволяйся, журавлику, призволяйся, лебедику!

Журавель до кашки: стукав, стукав дзьобом по тарілці – нічого не вхопить.

А лисичка як узялася до страви – лизь гарненько язиком, поки сама всю кашу чисто вилизькала.

Вилизькала та до журавля:

– Вибачай, журавлику, – що мала, тим тебе й приймала, а більше нема нічого.

– То спасибі ж, – мовить журавель. – Приходь же, лисичко, тепер ти до мене в гості.

– А прийду, журавлику, прийду, лебедику!

На тому й розійшлися.

Он уже лисичка йде до журавля на гостину. А журавель наварив такої-то смачної страви: узяв і м'яса, й картопельки, й бурячків – усього-усього, покришив дрібненько, склав у глечичок з вузькою шийкою та й каже:

– Призволяйся, люба приятелько, не соромся!

От лисичка до глечика – голова не влазить! Вона сюди, вона туди, вона й боком, і лапкою, і навстоячки, і зазирати, й нюшити... Нічого не вдіє!

А журавель не гуляє: все дзьобом у глечик, усе в глечик. Помаленьку-помаленьку – та й поїв, що наварив. А тоді й каже:

– Оце ж вибачай, лисуню, – що мав, то тим і приймав. Та вже більше нічого не маю.

Ох і розгнівалася ж лисичка! Так розсердилася, що й подякувати забула, як годиться. Так-то їй журавлева гостина до смаку припала!

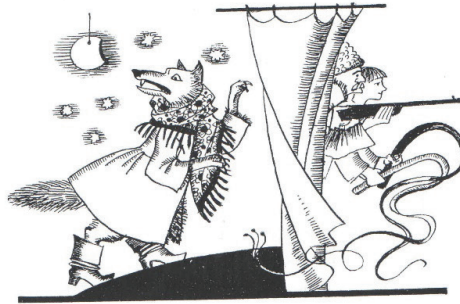
Та від того часу й не приятелює з журавлями.

Мар'яна Савка

Я І ЛИС

Я восени зустріла лиса,
А ліс довкола був рудим.
Він біля мене зупинився
І запитав: «То де твій дім?»
Я розгубилася: «За лісом
Його не видно, десь он там,
Знайдеш».

І лис не був би лисом,
 Якби не довіряв слідам.
 А навесні, коли зелене
 Й таке все гарне, аж до сліз,
 В міське помешкання до мене
 Постукав мій знайомий лис.
 Понюшив носом, облизнувся
 (я ж випікала пиріжки).
 Сказав: «Ну от, я повернувся,
 Тепер ходімо наврошки.
 Взуй чобітки, бо в лісі трави
 Навечір сиві від роси».
 І я залишила всі справи
 Й пішла із лисом у ліси.
 Було так зелено і свіжо,
 Як по народженні на світ,
 Лис, усміхаючись (не хижо),
 Ступав за мною слід у слід.
 Нас обіймали трави й квіти,
 Нас огортав у сутінь ліс,
 І то не ми були – а діти,
 Щасливі діти – я і лис.

ЛИСИЦЯ,
 ЩО ВПАЛА З НЕБА

*П'єса-казка на 2 дії
 за мотивами
 українських народних казок*

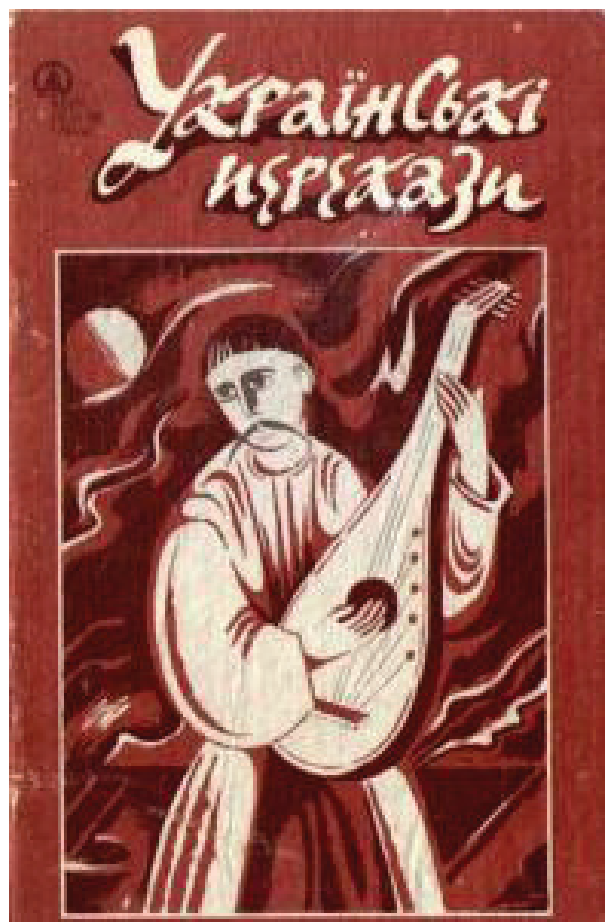

Довідник

Переказ як жанр

Переказ (німецьке *sage*, англійське *legend*, французьке *légende*, польське *rodanie*, російське *предание*) – народне **оповідання** про визначні історичні події та їх героїв, а також про заснування поселень, виникнення назв річок, гір, озер тощо. Популярними в Україні були перекази про запорожців, гайдамаків, опришків (наприклад, про Олексу Довбуша в Карпатах), про різноманітні «закляті» скарби тощо. Важлива частина переказів – це місцеві оповідання, які відомі на невеликій території. Можливо, в тому регіоні, де ти мешкаєш, і сьогодні розповідають **місцеві перекази** про щось особливе.

Уже сама назва «переказ» говорить нам, що ці оповідання люди переказували з уст в уста від покоління до покоління, тобто це **усні історії**, які створювали прості люди – народ. А отже, нам невідомі автори переказів, тобто це твори **усної народної творчості (фольклору)**.

Перекази чимось схожі на народні **легенди** й **сказання**, проте, на відміну від них, характеризуються деякими **особливими рисами**, а саме:

- **фактологічна достовірність**, тобто в основі переказів часто лежать якісь факти – те, що було насправді;
- **відсутність казково-фантастичних елементів**, тобто в переказах немає чогось аж зовсім неймовірного;
- **відсутність повчальності й прихованого змісту**, тобто переказ – це історія, метою якої є зафіксувати для наступних поколінь певну інформацію.

Зазвичай переказ стосується якоїсь однієї події, особи чи місця, а тому він здебільшого невеликий **за обсягом**.

Увага!

Іменник *переказ* у формі родового відмінка однини має закінчення **-у**: *Ми ще не чули цього переказу*.

Слово *переказ*, крім того, що це назва жанру усної народної творчості, має й інші значення.

Наприклад, у школі або й у повсякденному житті ти можеш виконувати такий **вид роботи**, який називається **переказ**. У цьому випадку тобі потрібно усно або письмово **викласти своїми словами** те, що ти чув або читав. Ці перекази бувають таких видів:

- **докладні** (ти маєш переказати почуте або прочитане якнайближче до оригіналу);
- **стислі** (ти маєш узагальнити почуте або прочитане й переповісти чи записати тільки найважливіше (сюжет, основні факти));
- **вибіркові** (ти маєш переповісти або записати лише найголовніше, те, що цікавить тебе або когось іншого (наприклад, те, що просить учитель або вчителька, друзі чи батьки));
- **творчі** (ти маєш не просто усно чи письмово переказати почуте або прочитане, а ще й додати щось своє – оригінальне).

А ще слово *переказ* ми використовуємо, коли йдеться про **гроші**, які ми пересилаємо комусь поштою або через банк. Чи можна тобі робити такі перекази самостійно? Поцікався в батьків чи вчительки або вчителя.

Міф (міт) як жанр

Міф, або **міт** (від грецького μῦθος – слово, оповідання, переказ) – вид усної народної творчості (фольклору); **оповідь**, у якій люди в давнину відображали свої уявлення про себе та світ. Своєрідними синонімами до слова «міф» є слова «сага» (у скандинавських і германських народів), «сказання» тощо.

Сукупність міфів (мітів) якогось народу й **науку**, що вивчає міфи (міти) та їхні особливості, називають **міфологія**, або **мітологія**.

Увага!

Обидва іменники – *mit* і *miŋ* – у формі родового відмінка однини мають закінчення **-у**: *Ми ще не читали цього міфу / міту*. А про те, чому ці два слова співіснують, – дізнаєшся нижче.

Міфи (міти) – один з найдавніших **жанрів усної народної творчості** (фольклору). Деяким з них вже кілька тисячоліть. Отже, вони для сучасної людини є важливим **джерелом інформації** про життя давніх людей, їхні знання, вірування, уявлення тощо.

За своїми ознаками міфи (міти) чимось подібні до інших жанрів усної народної творчості, наприклад до **казок, легенд, переказів**, однак і багато чим відрізняються від них. Так, казка – це зазвичай вигадка, часто фантастична, а в міфі може бути і вигадка, і правда. Своєю чергою перекази – це зазвичай оповідання, в основі яких лежать реальні факти й події, а в міфі є чимало вигаданого. Легенди розповідають нам найчастіше про героїв та релігійні дива, а міфи бувають різні за тематикою, як це видно з подальшого переліку.

За змістом міфи (міти) умовно поділяють на такі **тематичні групи**:

- про створення світу та його будову;
- про появу перших істот (людей, тварин, птахів, комах) чи богів та їхні справи;
- про виникнення якихось природних чи суспільних явищ;
- про походи та війни, героїв та їхні подвиги;
- про різні фантастичні явища, чудеса, неймовірні перетворення (метаморфози);
- про появу різноманітних обрядів, звичаїв, традицій тощо;
- про кінець світу, загибель цивілізації (людства) та ін.

Попри те, що міфи (міти) створювалися різними народами в різних кінцях світу, між цими історіями **багато спільного**, що можна пояснити:

- подібністю людей різних народів між собою;
- подібністю (у деяких випадках) умов проживання людей;
- спільними для людей прагненнями та ідеалами;
- спорідненістю чи контактуванням багатьох народів між собою.

Водночас міфологія кожного народу характеризується й своїми **специфічними рисами**, адже кожна спільнота розвивалася й розвивається по-своєму.

Мапа 12 міфологічних світів
*(Тьяго де Мораес. Міфологічний атлас.
 Видавництво «Віват», 2021)*

Варто наголосити, що давня людина свої міфи (міти), на відміну від казок, сприймала як **правдиві історії**. Завдяки цим історіям, які переходили від покоління до покоління, була можливість **жити в колективі** за певними правилами, **передавати історичний, культурний, практичний досвід** попередників нащадкам, **упорядковувати життя** в громаді, **підтримувати звичаї** й проводити важливі для людей обряди.

Саме з міфів (мітів) поступово почали формуватися правила життя в суспільстві – **закони**. Саме міфи дали неабиякий поштовх для розвитку **культури** (літератури, скульптури тощо). Навіть зараз, як ти знаєш, міфи активно використовують у художніх творах та кінематографі. Згадай, наприклад, фільми «Хроніки Нарнії», «Володар перснів», «Битва титанів» тощо або цикл про Гаррі Поттера, де є чимало покликань на різні міфічні історії.

Крім того, сучасні люди й самі інколи вигадують різні міфи (міти). Це стається тоді, коли люди чогось не знають точно або в щось вірять, не перевіряючи інформацію на **достовірність**, а її джерела – **на надійність**.

Такі сучасні міфи (міти), на жаль, інколи негативно впливають на життя. Наприклад, міфи (міти) про небезпеку щеплень від різних інфекційних хвороб призводять до небажання деяких людей вакцинуватися. Така позиція наражає на ризики для здоров'я як самих цих людей, так і тих, хто живе з ними поряд. Тож ти, як молода освічена людина, маєш критично аналізувати різноманітні **сучасні міфи (міти)**, шукаючи факти, дослухаючись до науковців, фахівців тощо.

Нотатка. Пізніше ти ще неодноразово звертатимешся до міфів (мітів), адже ці тексти справили неабиякий вплив на життя й розвиток культури багатьох народів.

Інструкція як жанр

Інструкція (латинське *instructio* – спрямування) – це пояснення **обов'язків**, виклад **правил** користування; сукупність **вказівок**, **рекомендацій** для виконання чого-небудь.

Слово «інструкція» в певних ситуаціях спілкування ми вживаємо в різних значеннях. Коли говоримо «інструкція», то найчастіше маємо на увазі певний **документ**, де викладено ті чи ті вказівки, рекомендації. Натомість коли вживаємо це слово в множині – «інструкції», то маємо на увазі **перелік** якихось правил.

Інструкцій у житті дуже багато, як-от:

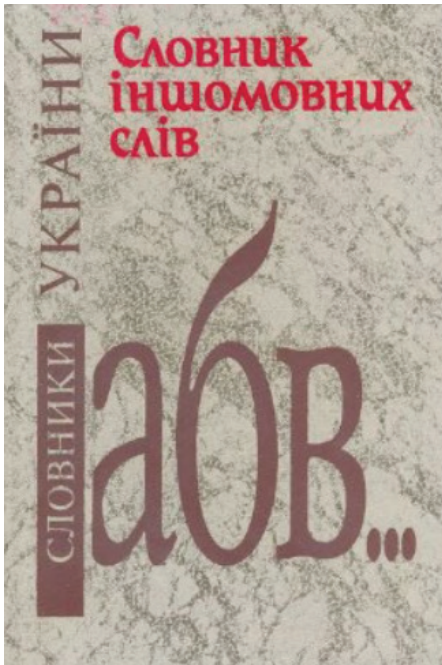
- **побутові** (наприклад, до побутових приладів, засобів гігієни та прання тощо);
- **медичні** (наприклад, інструкції до ліків чи медичних виробів тощо);
- **посадові** (наприклад, для працівників тих чи тих професій, для різних категорій посад тощо);
- **виробничі** (наприклад, щодо заходів протипожежної безпеки, контролю за виробництвом продуктів тощо);
- **військові** та багато інших.

Тож завдяки чіткому **опису способів діяльності у різних сферах життя** інструкції полегшують виконання робіт, а в деяких випадках допомагають уникнути ризиків і рятують нас від небезпек.

Увага!

Інструкції створюють, щоб їх виконували. А тому завжди ознайомлюйся з ними. У деяких ситуаціях виклад вказівок і попереджень здійснює **інструктор**, проводячи **інструктаж**.

Іншомовні слова

Іншомовні слова – це запозичені з інших мов слова, у яких є виразні ознаки того, що вони «не рідні» нашій мові.

Як упізнати такі слова? Інколи – доволі просто, а інколи – складніше. Наприклад, майже всі слова, які починаються на букву *а* або *е* чи які містять букву *ф*, – це іншомовні. Чужинецькими часто також є слова, які не мають у нашій мові багатьох спільнокорених слів.

Іншомовних слів у всіх мовах дуже багато, адже запозичення слів – це один із головних способів збагачення словникового запасу більшості мов. Залежно від мови, з якої запозичено те чи те слово, таким словам дають назви, наприклад *грецизми*, *латинізми*, *англіцизми*, *полонізми* тощо.

Сьогодні у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій основною мовою, з якої в нашу мову приходить найбільше слів, є англійська. Це терміни науки, культури, інтернет-середовища тощо.

Оскільки іншомовні слова – це прийшли слова, інколи їх написання не підпадає під правила, які ми застосовуємо для наших, рідних слів. Тому існують окремі правила – **правила написання слів іншомовного походження**.

Написання іншомовних слів з *е*, *и* чи *і*

Під час записування іншомовних слів інколи виникають труднощі, пов'язані з вибором того, яку букву написати – *е*, *и* чи *і* – після букв на позначення приголосних.

У деяких випадках для вибору між *е* та *и* можна застосувати «**правило наголошеного звуку**», але в більшості випадків треба просто запам'ятовувати слово або шукати його в орфографічному словнику, наприклад *директор*, *медицина*.

Своєю чергою для вибору між буквами *и* та *і* в багатьох випадках можна застосувати «**правило дев'ятки**». Ось це правило.

Пиши <i>и</i>	Пиши <i>і</i>
у загальних назвах після букв д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р , якщо далі йде буква, що позначає приголосний звук (крім й).	у загальних назвах після букв д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р , якщо далі йде буква, що позначає голосний звук, або буква й та букви, що містять звук [й], тобто я, ю, є, ї .
директор, цитрус	діалог, соціальний, нація

Відомий мовознавець **Іван Ющук** навіть вигадав приказку для «**правила дев'ятки**», яка допоможе тобі запам'ятати потрібні букви:

«Де Ти З'їСи Цю ЧаШу ЖиРу?».

Нотатка. Пізніше ти дізнаєшся ще чимало інших правил написання слів іншомовного походження.

Оригінал

Оригіна́л (французьке *original*, від латинського *originalis* – первісний, з *origo* – походження) – первинний, самобутній твір.

Слово *оригінал* має й **інші значення**:

- те, що є основою для відтворення, копіювання, перероблення і т. ін.;
- текст, з якого роблять переклад на іншу мову; першотвір;
- людина, яка відзначається чимось особливим, тобто унікальна, творча, оригінальна, не така, як інші.

Увага!

Іменник *оригінал* у формі родового відмінка однини має закінчення **-а**, якщо йдеться про людину: *О, я знаю цього оригінала*.

У всіх інших значеннях цей іменник у формі родового відмінка однини має закінчення **-у**: *Я не бачив оригіналу цього твору*.

У літературі віршовий твір-оригінал інколи може ставати основою для появи *переспівів*, тобто творів, які написані за мотивами першотвору, чимось схожі на нього. Якщо переспів зроблений майстерно, то його цінують як самостійний оригінальний твір. Якщо ж один автор просто «списав» в іншого, то такі твори вважають крадіжкою – *невдалим наслідуванням, плагіатом*.

Нотатка. Поступово ти дізнаєшся ще чимало про оригінал та різні варіанти його «змін», як-от *копія, репліка, запозичення, інтерпретація, кавер, кавер-версія, переклад, переспів, ремікс, римейк, триб'ют, підробка*.

Офіційно-діловий стиль

Стиль мовлення, яке відбувається за усталеними правилами відповідно до соціальних ролей учасників, називають **офіційно-діловим**.

Своєю чергою офіційно-діловий **стиль мови** – це всі ті мовні засоби, що характерні для офіційно-ділової сфери і з-поміж яких мовці добирають потрібні їм у конкретній комунікативній ситуації.

Соціальна роль – це поведінка, очікувана від людини, яка має певний соціальний статус, тобто певне положення у суспільстві або в міжособистісних стосунках.

Наприклад, твоя **соціальна роль у школі** – це бути *учнем* чи *ученицею*. Відповідно до цієї ролі ти й поводишся: вітаєшся під час зустрічі з учителями й прощаєшся наприкінці навчального дня, на уроках ставиш запитання іншим і відповідаєш на чийсь запитання тощо. І все це ти робиш, використовуючи певні мовні засоби – **офіційно-ділові**. Наприклад, ти не говориш учителеві «Привіт, Дмитре Олексійовичу!», а говориш «Добрий день, Дмитре Олексійовичу!» тощо.

Соціальних ролей у нашому житті дуже багато. Наприклад, окрім соціальної ролі учня чи учениці, ти вже зараз виконуєш ще й **такі соціальні ролі**: *покупець* (у магазині), *замовник* (коли щось замовляєш), *відвідувач* (наприклад, у музеї), *пасажир* (у транспорті), *сусід* (для когось, хто живе поряд)... А ще в тебе можуть бути **соціальні ролі в родині** (донька чи син, внук чи внучка, братик чи сестричка, племінник (небіж) чи племінниця тощо).

Більшість соціальних ролей передбачають існування інших, наприклад: *учень / учитель; президент / депутат / виборець; суддя / адвокат / прокурор / підзахисний; працівник / керівник; замовник / виконавець; продавець / покупець* тощо.

Незалежно від того, яку соціальну роль виконує людина, в офіційно-діловій сфері вона може спілкуватися **у двох формах**:

- **усній** (наприклад, беручи участь у *батьківських зборах, засіданнях, дискусіях* тощо) та
- **письмовий** (наприклад, створюючи *заяву, скаргу, інструкцію, правила* тощо).

Нотатка. Поступово ти навчишся створювати чимало документів. А деякі вже й зараз умієш. Наприклад, твоя презентація – це теж своєрідний документ.

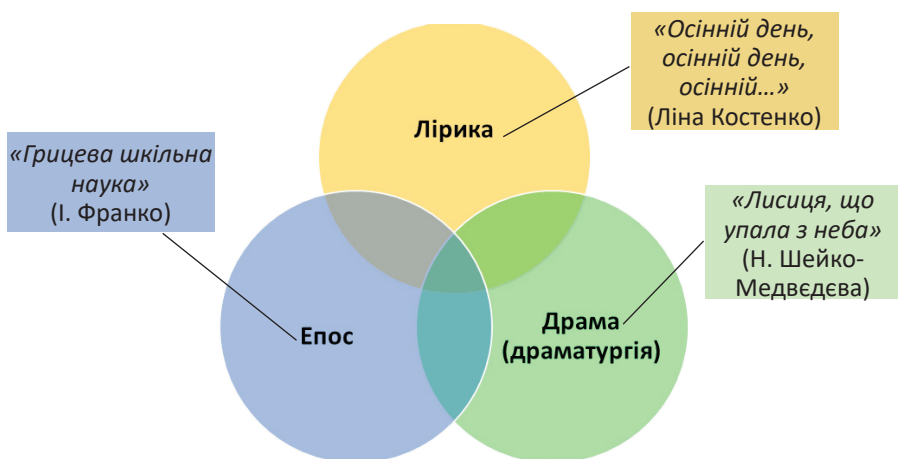
Роди літератури: епос, драма, лірика

Ти вже прочитав чимало **художніх творів**, тож, безперечно, знаєш: якісь твори чимось **подібні** між собою, становлять певну групу й чимось **відмінні** від інших.

Дослідники дійшли висновку, що таких груп творів **три**, а саме:

- 1) **епічні твори (епос)**,
- 2) **драматичні твори (драма, або драматургія)**,
- 3) **ліричні твори (лірика)**.

Тож дослідники вирішили назвати ці групи **літературними родами** (тобто літературними родичами, родинами, сім'ями).

Як видно зі схеми, ці три літературні роди виразно самостійні, але в чомусь і перехрещуються. Тож розгляньмо, **чим твори в межах одного роду подібні й чим вони різняться від іншого роду.**

Літературні роди (з прикладами творів)

Рід епічних творів (епос)

Е́пос (від давньогрецького *εἶπος* – слово, історія, оповідання) – це рід літератури, що охоплює твори, у яких автор в **описово-розповідній формі** змальовує людей, їхні вчинки та різноманітні **події**.

Авторів таких творів називають **прозаїками**, адже мова їхніх творів **прозова**. Людей, богів, тварин, яких автор зображує у творах, називають **персонажами**.

До цього роду належать твори таких **жанрів**: *казка, легенда, переказ, міф (міт), оповідання, повість, роман* та багато інших. Різниця між цими жанрами часто помітна в їхньому **обсязі**: є маленькі твори, де розказано коротеньку історію з незначною кількістю подій і персонажів (наприклад, переказ, казка, оповідання), а є середні й великі – зі значною кількістю подій і персонажів (наприклад, повість і роман).

Рід драматичних творів (драма, або драматургія)

Дра́ма (давньогрецьке *δράμα* – дія, діяння, дійство) – це рід літератури, що об'єднує твори, у яких автор зображує дійсність як **розмови** та **дії** людей (чи інших істот). Драматичні твори здебільшого призначені для постановки **на сцені, у театрі**, а тому мова цих творів – це діалоги та монологи (**репліки**), що супроводжуються авторськими **ремарками**.

Авторів таких творів називають **драматургами**. Людей, богів, тварин, про яких ідеться в драматичних творах, називають **дійовими особами**.

До цього літературного роду належать твори, які називають **п'єсами**. П'єси бувають різних **жанрів**, які різняться за тим, як драматург показує дійсність: якщо смішно – то це **комедія**, якщо дуже сумно – це **трагедія**, а якщо в п'єсі є й сумне, і веселе, то це – **драма**.

Увага!

Слово «драма» позначає і рід загалом, і окремий жанр цього роду.

Рід ліричних творів (лірика)

Лірика (грецьке *lyrikys* – лірний; твір, виконаний під акомпанемент такого музичного інструмента, як ліра) – це твори, у яких автор висловлює свої думки, **переживання й почуття**, викликані різними обставинами життя.

Авторів таких творів називають **поетами**, а особу, почуття та враження якої відбиті у ліричному творі, – **ліричним героєм**.

Особливістю лірики є ритмічність, яку називають **поетичною**, або **віршованою**.

До цього літературного роду належать твори, які називають загальним словом **поезія**. Поетичні твори бувають різних **жанрів**, як-от *вірші, пісні, співомовки, колядки, щедрівки* тощо. Ці твори зазвичай невеликі за обсягом, але різні за тематикою, тому говорять, наприклад, про **пейзажну лірику** (де відображено почуття, пов'язані зі спостереженням за природою), **громадянську лірику** (де поет висловлює свої почуття як громадянин) та ін.

На завершення узагальнімо, **чим твори різних родів різняться**.

Таблиця

Відмінності між родами

Як упізнати рід?	РІД		
	епос	драма	лірика
Як називають автора твору?	<i>прозаїк</i>	<i>драматург</i>	<i>поет</i>
Як називають людей у творі?	<i>персонаж</i>	<i>дійова особа</i>	<i>ліричний герой</i>
Про що пише автор?	<i>розповідь про події</i>	<i>розмови й дії</i>	<i>передавання емоцій</i>

Нотатка. Якщо тобі здається, що все це дуже складно, – не турбуйся: чим більше читатимеш творів різних літературних родів, тим швидше зрозумієш їх, побачивши і спільне, і відмінне. Про всі ці твори ми ще багато говоритимемо.

Трейлер як жанр

Трейлер (англійське *trailer*, яке означає «те, що рухається за чимось» і утворене від дієслова *trail* – волокати, тягати) – це **відеоролик**, що складається з коротких і зазвичай найбільш видовищних уривків фільму для його **анонсування** або **рекламування**.

Для допитливих

Тобі, мабуть, неодноразово доводилося бачити трейлери до різних кінострічок чи мультфільмів. От, наприклад, можеш переглянути трейлер до мультфільму «Мавка. Лісова пісня» за Qr-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/KEjI7P5>.

І ти, безперечно, уже знаєш, що трейлер з'являється до виходу повного фільму або мультфільму в прокат і що зазвичай такі відеоролики показують у кінотеатрах перед показом фільму чи мультфільму, на який прийшли глядачі. Чому ж тоді слово *трейлер* в англійській мові означає «те, що рухається за чимось», а не **перед** чимось?

Виявляється, колись трейлери (ще в першій половині ХХ століття, як тільки їх почали створювати) показували **після закінчення** якогось фільму в кінотеатрі, а не перед показом. Та невдовзі з'ясувалося, що глядачі виходили із зали після сеансу, не залишаючись, щоб подивитися трейлери. Через це було вирішено показувати трейлери **перед початком** фільмів. Тож нині в кінотеатрах тобі перед якимось показом пропонують подивитися трейлери фільмів чи мультфільмів, які невдовзі вийдуть на екрани кінотеатрів.

От і виходить, що зараз слово *трейлер* означає зовсім інше, ніж означало спочатку.

Увага!

Іменник *трейлер* у формі родового відмінка однини має закінчення **-у**, якщо йдеться про рекламу до фільму: О, *я не бачив цього трейлеру*.

Однак у значенні «причіп», «автомобіль-тягач» слово *трейлер* у родовому відмінку однини має закінчення **-а**: *Мій тато – водій трейлера*. У нас немає житлового трейлера.

Медіатекст і масова комунікація

Тексти, які пов'язані з кінематографом, радіо, телебаченням, відео, інтернетом, мобільними телефонами, а також ті, що бачимо на білбордах, ситілайтах і навіть на футболках із принтом, і які призначені для широкого кола споживачів, називають **медіатекстами**. Іншими словами, медіатекст – це повідомлення, що призначене для **масової комунікації**.

Масова комунікація – це спеціально організовані процеси одночасної та швидкої **передачі інформації** різним групам людей за допомогою спеціальних засобів (механічних, електричних, цифрових).

Оскільки **метою** медіатексту найчастіше є якнайсильніший вплив інформації на споживачів, то в ньому часто поєднано **звук, текст, графіку, зображення**.

Зразками медіатексту є такі, зокрема, **жанри**, як: *афіша, анонс, оголошення, ролик, кліп, трейлер, фільм, буклет, телепередача, новини, інтерв'ю, стаття, замітка, презентація, реклама, фото в інстаграмі чи тіктоку, постер, принт на футболці чи торбинці* тощо.

З початкової школи ти вже дещо знаєш про *медіатексти* (наприклад, про *рекламу, оголошення* тощо), а також про *масову комунікацію та масмедіа*. Надалі ти поглиблюватимеш і розширюватимеш свої знання із цих питань, адже сьогодні медіатексти – це одне з найпотужніших **джерел інформації**. І часто, на жаль, саме з медіатекстами пов'язане таке негативне явище, як **маніпуляція**.

Інтерв'ю як жанр

Інтерв'ю (англійське *interview* – співбесіда, ділова зустріч) – це мовленнєвий **жанр**, бесіда, що вибудована за певним планом з обов'язковою фіксацією відповідей.

Особу, яка бере в когось інтерв'ю, веде з кимось співбесіду, називають **інтерв'юером** або **інтерв'юєром** / **інтерв'юєркою** або **інтерв'юєркою**.

Своєю чергою особу, із якою ведуть бесіду, називають **співрозмовником** або **респондентом**. Крім того, під час інтерв'ю на телебаченні або на радіо можуть бути присутні **режисер, оператор** та ін.

На відміну від звичайної **бесіди**, де кожен зі співрозмовників однаковою мірою володіє інформацією, під час **інтерв'ю** один зі співрозмовників (а саме той, у кого беруть інтерв'ю) більше знається на певній темі, ніж інтерв'юєр чи інтерв'юєрка.

Для успішного проведення інтерв'ю важливо **заздалегідь** здійснити такі **підготовчі кроки**:

- 1) визначити **тему** розмови й обдумати, хто найкраще знається на цій темі (тобто знайти потрібного співрозмовника);
- 2) вибудувати **план** проведення розмови, тобто сформулювати питання, які будуть поставлені співрозмовнику, та визначити їхній порядок;

3) зібрати важливу для проведення інтерв'ю **інформацію** про співрозмовника / співрозмовників;

4) продумати **ситуацію спілкування** (*місце, час, зовнішній вигляд, а також засоби проведення* – ручка й записничок, смартфон, диктофон чи відеокамера тощо).

Іншими словами, інтерв'ю завжди має бути **ретельно підготовленим**.

У процесі інтерв'ювання необхідно намагатися чітко дотримуватися плану, розробленого заздалегідь, і лише за нагальної потреби відступати від нього, керуючись таким:

- 1) на початковому етапі варто створити **потрібну атмосферу спілкування**, щоб респондент відповідав щиро та з бажанням, тобто налагодити **позитивний контакт**, поінформувавши респондента про тему розмови, тривалість тощо;
- 2) надалі варто почати ставити підготовлені запитання, за потреби їх можна **уточнювати**, переформулювати, змінювати їхній порядок;
- 3) наприкінці обов'язково необхідно **подякувати** співрозмовнику / співрозмовникам і поінформувати про те, де і як можуть бути оприлюднені ці матеріали.

Після проведення інтерв'ю необхідно:

- 1) опрацювати («розшифрувати») отримані записи;
- 2) відредагувати їх мовно, змістовно й технічно;
- 3) показати респонденту (чи з усіма правками він чи вона погоджується);
- 4) доопрацювати й підготувати для оприлюднення в потрібній формі (в газеті, на радіо або телебаченні, в дослідженні тощо).

Під час проведення інтерв'ю важливо використовувати формули мовленнєвого етикету – **етикетні слова й вислови** для привітання, вибачення, уточнення, подяки й прощання.